
Om Folkemængden i Danmark
i Midten af det trettende Aarhundrede*),
af
H. M. Belschow.

Hvo der veed, hvor nødvendigt det er til at kende en Stats Kræfter og Hjelpekilder, at have Kundskab om Befolkningens Størrelse, dens forskellige Classer og disses indbyrdes Forhold, vil sikkert beklage, at de almindelige Folketællinger, der ene ere istand til at føre til et sikkert Resultat i denne Henseende, først saa seent have fundet Anvendelse i Europas større Stater. De første almindelige Folketællinger bleve anordnede i Frankrige af Ludvig den 14de, og ere ikke meget over halvandet Aarhundrede gamle. Den store Churfyrste Frederik Vilhelm var, saavidt vides, den første Regent, der fulgte det givne Exempel (1683). Den engelske Regiering begyndte først 1701 dermed, men gav derefter det første Exempel paa en regelmæssig Gientagelse (hvert 10de Aar) af saadanne Folketællinger, hvorved det er blevet muligt at iagttage de Forandringer, der efterhaanden foregaae i Befolkningens Størrelse og Sammensætning. I de øvrige større europæiske

*) Denne Afhandling, der er skreven og ombeelt som Program til Universitetsfesten i Anledning af H. M. Kongens Fødselsdag d. 18de Septbr. 1841, men ikke kom i Boghandelen, meddeles her, giennemseet og forøget med Tillæg af Forfatteren.

Stater blev det givne Exempel først senere fulgt. Den ældste almindelige Folketælling i Danmark er den, der foretoges 1769, og den blev for 1831 kun gjentaget tvende Gange (1787 og 1801), og endda ei i samtlige den danske Konges Herredomme underlagte Lande¹⁾. Først for faa Aar siden blev en regelmæssig Gjentagelse af disse Folketællinger anordnet. — Noget ældre ere de kirkelige Optegnelser om Ægtevielser, Fødsler og Dødsfald. De ældste Anordninger angaaende denne Sag (i England og Frankrige) høre til første Halvdeel af det firtende Aarhundrede, men først i det 17de Aarhundrede fandt de Efterlignelse i andre Stater. Disse Optegnelser angive imidlertid, ifølge deres Bestemmelse, kun Folkemængdens successive Forøgelse eller Formindskelse ved Fødsler og Dødsfald, men ikke dens absolute Størrelse. Først da denne var udfundet ved almindelig Folketælling, kunde disse Lister lede til at iagttage de Forandringer, der foregik i Folketallet i den følgende Tid, forsaavidt de beroede paa Fødsler og Dødsfald. Senere, da man var bleven opmærksom paa, at de Forhold, hvori Ægtevielsernes, Fødslernes og Dødsfaldenes Tal i et givet Land staae til dets hele Folkemængde, sielden under forresten lige Omstændigheder forandre sig betydeligt, saa at man fra hine Tals Middelsstørrelse med ikke ringe Sikkerhed kan slutte til den hele Folkemængdes Størrelse, fandt man i disse kirkelige Optegnelser et Middel til at lære at kende Forandringerne i Folketallet, allerede en temmelig lang Tid, førend de almindelige Folketællinger begyndte. Indtil de omtalte Lister fik den først nævnte Anvendelse, synes de at have været kun lidet paaagtede, og ere derfor for den Tid neppe blevne forfattede med den fornødne Noagtighed. Man har saadanne Lister over Fødsler og Dødsfald i Kiøbenhavn

¹⁾ I Norge gjentoges den, for Adskillen, kun een gang, 1801, og i Hertugdømmerne ogsaa kun een gang, 1803.

fra 1672 og endeel følgende Aar¹⁾, men deres regelmæssige Udfærdigelse fra alle Kirkesogne i Riget blev ikke anordnet før 1720, og Ægtevielfernes Tal blev ei tilføjet før 1775, ligesom vor Regiering først fra den Tid af begyndte at paasee, at Kirkebøgerne førtes med den Noagtighed, som var saa nødvendig, hvis de derefter udfærdigede Lister skulde give noget paalideligt Resultat. Imidlertid ere dog disse Lister, deres Mangelfuldhed i den tidligere Periode uagtet, et nogenlunde brugbart Hjælpemiddel til at udfinde Folketallet, og vi ville ved deres Hjælp, hvis de ellers endnu havees i Behold fra den første Tid af, da de bleve anordnede²⁾, i Forbindelse med Folketællingerne, kunne faae en tilfredstillende Forestilling om Bevægelserne i den danske Befolkning for de sidste 122 Aar. Men længere tilbage i Tiden savnes alle Foranstaltninger fra Regjeringens Side til at komme til Kundskab om Folketallet, og dette Savn maa føles desto stærkere, jo mere Historieforskeren i vore Dage erkender Nødvendigheden af at tydeliggjøre sig og Andre Folkets Tilstand, og at oplyse dets Institutioners Stiebnen ved Siden af Statens ydre Historie, for at den ideelige Virkelighed imellem de indre og ydre Forhold kan blive

¹⁾ I Holks Statsjournal, og i Materialien g. Statistik b. dän. Staaten. 2ter Bd. Beil. Tab. XXIV.

²⁾ Det summariske Beløb af Fødte og Døde i Danmark, Norge og Hertugdømmerne for Aarene 1735 til 1784 er meddeelt i Material. g. Stat. b. dän. Staaten 2ter Bd. Beilage Tab. X—XII. En lignende Liste for de følgende 10 Aar, fra 1785 til 1794 er indført i den nyeste Oversættelse af anden Udgave af Thaarups Statistik, 2 Afl. 1 Aeth. Summariske Lister over Fødte og Døde i Slesvig og Holsteen i Aarene 1735 til 1817 havees i Gudmes die Bevölkerung der beiden Herzogth. Schleswig u. Holstein. De ere fortsatte indtil 1830 paa Tab. VI til samme Forfatters Schleswig-Holstein 1fter Afl. Fuldstændige Lister over Ægtevielde, Fødte og Døde i Kongeriget Danmark for Aarene 1801 til 1833 findes i Statistisk Tabelværk 1ste Hefte. Listerne for de forudgaaende sex Aar vilde findes paa forskjellige Steder. Men de ældste Lister for Aarene 1721 til 1734 ere aldrig blevne publicerede.

ret klar, og Nationalhistorien opfattes i sin Heelhed. Vigtigheden af det her omhandlede Spørgsmaal har desuden alt længe maattet paatrænge sig Historieskriveren; thi da Forestillingen om den Kraft, hvormed en Stat til en given ældre Tid kunde optræde i sine Forhold til andre Stater, saa væsentligen beroer paa, hvor stor dens Befolkning til samme Tid tør antages at have været¹⁾, saa maatte Historieskriverens Dom om den Kraftanstrengelse, vor Fædrenestat havde anvendt i denne eller hiin Kamp med en anden Stat, nødvendig blive meget usikker, saalænge han ikke kiendte noget til de kæmpende Staters Folkemængde, da derved baade den Kraft, der kunde anvendes, og den, der skulde overvindes, vare, saa at sige, ubekiendte Størrelser. Sædvanligen har man hjulpet sig, mangen Gang maaskee endog uden at føle Savnet, med at tænke sig Forholdet imellem de stridende Kræfter analogt med det, der finder Sted i vore Dage imellem de samme Stater, uden at betænke, at Forholdet i ældre Tider kan have været, og virkelig har været ganske forskjelligt.

Til at afhjælpe dette Savn behøves imidlertid ikke, hvad der da ei heller kan tilveiebringes, nogen nøiagtig Kundskab om Folkemængden i ældre Tider og om de deri efterhaanden foregaaede Forandringer. Angivelser, der med Sikkerhed kunne antages at nærme sig til Sandheden, ville være aldeles tilstrækkelige. Veiledet af de Vink, som vore historiske Kildeskrifter nu og da give, og de Slutninger, som Afverlingerne i Folkets Tilstand og Statens Stilling foranledige, vil man ogsaa temmelig let kunne danne sig en Forestilling i det mindste om Hovedforandringerne i den danske Befolknings Tilstand.

Saaledes vare de ydre og indre Forhold, som fandt

¹⁾ At ved Bedømmelsen heraf, foruden Folkemængden, ogsaa andre Momenter komme i Betragtning, er naturligviis ikke overseet.

Sted under Hedendommen, uden Tvivl meget heldige for Folkeformerelsen, og de stærke Udvandringer, det store Mennesketab, Vifingstogene forarsagede, ere Beviser paa, at den Tilgang, der kunde erstatte en saadan Afgang, og være istand til desuden at give noget Overskud, maa have været betydelig. Men det var vistnok kun den mindste Deel af Tilvæksten, som forblev i Landet selv, da vore Arveløve ligesaa meget, som Folkets Tilboielighed, foranledigede den større Deel til at søge deres Lykke i fremmede Lande. Efter Christendommens Indførelse, da de omtalte Vifingstog og Udvandringer efterhaanden ophørte, formindskedes maaskee noget den Progression, hvortil Folkemængden tidligere havde foretaget sig; men de vidtstrakte Almindingers Opdyrkning og de allerede forhen under Ploven bragte Jordbrugerommers Udstykning vare endnu for lang Tid istand til at skaffe Plads og Underhold for det vorende Antal af Jordbrugerfamilier, medens den stigende Cultur og de derved fremkaldte større Fornødenheder hyfselsatte flere og flere Hænder paa anden Maade. Da tillige de udvortes Forhold i de første Aarhundreder efter Christendommens Indførelse synes at have været ret heldige for Folkeformerelsen, — naar maaskee undtages Hungerstiden under Oluf Svendsen og den første Halvdeel af det 12te Aarhundrede, da Bøndernes Eroverier og Hæren paa de danske Kyster toge Overhaand, medens blodige Borgerkrige sonderrede Landet, — saa tør man med god Grund antage, at Danmarks Folkemængde i dette Tidsrum, som i det Mindste kan udstrækkes til Midten af det 13de Aarhundrede, har faaet en meget betydelig Tilvæxt. Ved dette Tidspunkt har Danmark uden Tvivl havt den stærkeste Befolkning, det nogensinde fik i hele Middelalderen. Derfra kan man regne dens Afstagen; thi nu begyndte den ulyksalige Kamp imellem Aristokratiet og Kongemagten, der banlyste Freden i meer end et heelt Aarhundrede fra vort Land, ødelagde

det's Velstand, og bragte Staten sin Opløsning nær. Den Forarmelses- og Undertrykkelses-Tilstand, hvori Vondestanden befandt sig, efterat Aristokratiet havde seiret i denne Kamp, var sikkert ligesaa ugunstig for Folkeformerelsen, som den forudgaaende Ufredstilstand maa have været. Færre Fødsler, flere Dødsfald, end sædvanligt, ere naturlige Følger af en saadan Tilstand. Dog har maaskee endda i sædvanlige Aar de Fødtes Antal oversteget de Dødes; men Overskuddet har neppe været betydeligt, og vist ikke tilstrækkeligt til at dække det Menneketab, som forarsagedes ved de hyppige og tildeels meget heftige Epidemier ¹⁾, der i ældre Tider hiemsøgte Danmark, ligesom Europas øvrige Lande. Især omtales med Gru de Ødelæggelser, som anrettedes ved den under Navnet den sorte Død (mort bleu) bekendte Pest, der rasede her i Landet fra Slutningen af 1348 til 1350 ²⁾. Den skal have bortrevet i det østlige Danmark en Trediedeel af Befolkningen ³⁾; men paa den jydsk Halvøe maa Ødelæggelsen antages at have været endnu større, hvis man tør fæste i det mindste nogen Tid til de Beretninger, som angive Menneketabet i Nørrejylland til to Trediedele, i Sønderjylland endog til fire Femtedele af Befolkningen ⁴⁾. Hvor stor imidlertid Tabet end i Virkeligheden kan have været, saa vilde det dog, under gunstige Omstændigheder, have kunnet været gienoprettet før Reformationens Tid. Men da den ringe Tilvært, som Folkemængden fik i sædvanlige Aar, maaskee knap nok dækkede det Tab, som nye Epidemier

¹⁾ *Mansa, de epidemiis maxime memorabil., quæ in Dania grassatæ sunt*, I. Pag. 7—15, giver en Udsigt over de vigtigste af dem, der hiemsøgte Danmark i Perioden fra 1348 til 1478.

²⁾ *Mansa*, l. c. Pag. 7—12.

³⁾ *Langebek Ser. R. Dan.* IV, 621,

⁴⁾ *Suhm, Danm. Hist.* XIII, 194 o. flg. *Cypriæ Annual. episc. Slesv.* Pag. 337.

tilføiede den, saa er det uvist, om noget af hiint store Tab var erstattet endog til den Tid. Men efter Reformationens Indførelse var Folkemængden uden Tvivl i halvandet til to Aarhundreder formedelst Bondestandens stedse tiltagende Udsæthed, i temmelig stadigt Aftagende, og havde, som det synes, i anden Halvdeel af det 17de eller maaskee i Begyndelsen af det 18de Aarhundrede, naaet sin laveste Stand. Derpaa begyndte den atter at hæve sig, men en Tidlang kun meget langsomt, og maaskee suarere som en Folge af, at en bedre Sundhedspleie forebyggede Epidemierne, eller formindskede deres Ødelæggelser, end formedelst en betydelig Forøgelse af Fødslernes Tal. I de 50 Aar fra 1735 til 1784 udgjorde det hele Overskud af Fødte over Døde kun 73,611 Mennesker¹⁾. Det kunde ei heller let være anderledes, da den talrige Bondestands Stilling endnu slet ikke var bedre, end før. Derimod have vi i det nittende Aarhundrede seet Folkemængden hos os forøges omtrent i samme stærke Progression, som karakteriserer Befolkningens Historie i dette Tidrum i Europas fleste andre Stater. I de første 33 Aar af det nittende Aarhundrede fødtes i Danmark 290,481 Mennesker flere, end der døde.

Den danske Befolknings Historie deler sig altsaa naturligen i tre Tidrum. Det første omfatter de ældste Tider indtil Midten af det trettende Aarhundrede, da Folkemængden var i nogenlunde stadig Tilvært. Til den anden Periode hører den følgende Tid, da Folkemængden aftog formedelst den ringe Tilvært ved Fødsler, og de store Tab ved hyppige og ødelæggende Epidemier, indtil den havde naaet sin laveste Stand, maaskee i anden Halvdeel af det 17de Aarhundrede. Den nyere Tid, da Folkemængden atter har været i Tiltagende, blev altsaa det tredje Tidrum.

¹⁾ Material. 3. Statistik d. dän. Staaten, 2ter Band Beilage Tab. XII.

En saadan almindelig Udsigt over Hovedforandringerne i vor Befolkning, som den, vi her ovenfor have givet, kan nu vel være Historieforskeren til nogen Hjælp; men om den endog var fuldstændigere, end denne er, og kunde angive Overgangspunkterne bestemttere, end det her har været muligt: saa maa han dog finde sig kun meget lidet tilfredsstillet ved den, saa længe den kun angiver Forholdet imellem Folkemængdens Størrelse til forskellige Tider, men ikke dens absolute Størrelse selv. Han maa nødvendigvis ønske nogenlunde bestemt Kundskab om, hvor stor denne Folkemængde i Virkeligheden har været i det mindste til de Tider, da den havde sin højeste og sin laveste Stand; og da Overgangen fra hiin til denne igiennem et langt Tidsrum ikke var i noget stadigt Aftagende, saa vilde det være høist ønskeligt, at kunne bestemme Folkemængdens Størrelse i det mindste ved et Par mellemliggende Tidspunkter, navnlig ved Midten af det 14de Aarhundrede, efter den sorte Døds Ophør, ved Reformationens Indførelse 1536 og ved Statsforandringen 1660, hvis ei dette Tidspunkt, som vel er muligt, falder sammen med den ovenfor omtalte, men endnu ubestemte Tid for Folkemængdens laveste Stand. Det indsees let, at dersom vi vare i Stand til, med fornøden Sikkerhed at bestemme Danmarks Folkemængde ved disse 4 eller 5 Tidspunkter, saa vilde vi, uden at feile betydeligt, og saa kunne beregne, hvor stærk Befolkningen har været til hvilken som helst mellemliggende Tid. Bestemmelsen af Danmarks Folkemængde i Midten af det trettende Aarhundrede vilde i det mindste være nogen Veiledning til at beregne, hvor stor Folketallet sandsynligen har været i de nærmest forudgaaende Aarhundreder, og dermed kunde man maaskee lade sig nøie, hvis man ei kunde tilvejebringe større Visshed om Folkemængdens Tilstand ved et tidligere Tidspunkt. Hvad den sidste Periode angaaer, da ville de Data, som ere tilvejebragte ved de oven-

for omtalte Regleringsforanstaltninger, kunne veilede os igiennem den længste Deel af samme, hvis de endog ikke netop omfattede det hele Tidsrum.

For at opnaae den her attraaede Visshed om Folkemængdens virkelige Størrelse i ældre Tider, er hidindtil, saavidt mig bekendt, slet Intet gjort, som kunde føre os et eneste Skridt nærmere til Maalet. Vor høitfortiente og lærde Suhm har rigtignok forsøgt ikke saa saa Beregninger over Folkemængdens Størrelse i det første Tidsrum; men da de alle, formestest Forfatterens ringe Bekendtskab med vore ældre Institutioner og indre Forhold, ere byggede paa falske Forudsætninger, saa ere de aldeles ubrugbare ¹⁾. Det turde vistnok være forbundet med ikke saa Banskkeligheder, at tilveiebringe paalidelige Resultater herom, da de i Almindelighed kun ville vindes ved meissommelig Sagen ad besværlige Omveje. Men det vil dog neppe, for Tidsrummet fra Reformationens Indførelse indtil 1720, mangle paa ganske brugbare Materialier. Skattepaalæggernes Beløb, naar det var lignet paa Skatteyderne med Hensyn tillige til deres Antal, Lehnsmændenes Regnskaber, Lehnenes Jordebøger, Forhandlingerne og Documenterne angaaende det kort efter Souverænitetens Indførelse ordnede Matriculvæsen, og flere cameralistiske Documenter ville uden Tvivl derved yde god Tieneste. Det turde maaaskee endog være muligt, at tilveiebringe Lister over de Fødtes og Dødes Tal fra endeel Aar i de tre sidste Decennier, der gik forud for Aaret 1720 ²⁾. Derimod frygter jeg for, at der fra Catholicismens

¹⁾ De findes i Forfs. tre Afhandlinger om den danske Agerdyrkning og Landvæsen, som ere indførte i 9de Deel af hans samlede Skrifter, S. 122. 148 fg. 155 fg. 157 fg. 164 fg. 471. 175 fgg. 179. 201 og 223. De ere tildeels atter optagne i Forfatterens store Danm. Hist., s. for Ex. T. III. S. 131 fg. 650 fg. o. fl. St.

²⁾ Det lader til, at der allerede ved Aaret 1687 ere giorte nogle Skridt fra Regleringens Side, for at tilveiebringe en regelmæssig Optagelse

Tider turde mangle fornødent Materiale; thi cameralistiske Aftstykker af den omtalte Art ere fra de Tider meget sjældne, fortsatte og derfor med Hensyn til vort Emne utilfredsstillende, og blive det mere, jo længere vi gaae tilbage i Tiden før 1536. Det er derfor mere at ønske, end at haabe, at man paa de Data, der kunne udtrækes af de os fra anden Halvdeel af det 14de Aarhundrede levede Aftstykker, skulde kunne bygge en blot nogenlunde bestemt og paalidelig Beregning over Folkemængden til den Tid. Hvad det trettende Aarhundrede angaaer, da vilde vi, om muligt, være endnu værre farnet i denne Henseende, hvis ei den gamle Leodingsforsatning endnu dengang havde staaet ved Magt. Derved faae vi nemlig i den nationale Krigsmagts Størrelse et nyt Middel til at beregne Folketallet, som savnes i den følgende Periode, da den gamle Krigsforsatning forfaldt, og Danmarks Krige tildeels førtes med hvervede Tropper. Imidlertid vilde dog Krigsmagtens Størrelse, ifølge de særegne Regler, hvorefter den tilvelebragtes, ikke kunne lede til en nøiere Bestemmelse af Indvaanernes Tal (da alle Beregninger, som ene støttedes derpaa, vilde faae et alt for vidt Spillerum), hvis ei andre historiske Documenter, navnlig en Mandtalsliste for en enkelt af Danmarks Provindser i Baldemars Jordebog gav os et fastere Støttepunkt. Det er herpaa at jeg i Hovedsagen grunder den Beretning over Danmarks Folkemængde i Midten af det trettende Aarhundrede, som jeg i de følgende Blade skal forelægge Læseren.

og Indsendelse af fuldstændige Føde- og Dødelister fra hele Riget; men jeg veed ei Mere derom, end hvad Thesrup fortæller i Danm. og Norges Krigsarmatur S. 314. Samme Forfatter anfører imidlertid selv (anf. St. S. 343.) en summarisk Liste over Fødte og Døde Aaret 1689 fra samtlige danske Stifter.

Den danske Krigsmagts Størrelse kan, som sagt, ikke ligefrem lægges til Grund ved en Beregning af Landets Folkesmængde, formedelsk det Særegne i vor gamle Krigsforfatning¹⁾. Ifølge dens Lov hvilede nemlig Ledingspligten fornemmeligen paa Brugen af Grundeieendom. Hærens Størrelse var altsaa ikke i Danmark, saaledes som i Norge²⁾, afhængig af Mandetallet. Man kan derfor ikke fra hien slutte til dette. Dersom den ældste Form, hvori vor Krigsforfatning fremtræder³⁾, var bleven vedligeholdt, saa vilde Krigsforfatningen idetmindste bedre, end i sin nyere Form, have kunnet tiene til Veiledning ved en Beregning af Folketallet. — Det er bekiendt, at Danmark fra umindelige Tider har været inddeelt i Herreder. Denne Inddeling er i sin første Oprindelse militair. Vore Forfædre pleiede, ligesom de øvrige Nordboer og ligesom de germaniske Folkstammer, at afdele deres Hære i mindre Hobe, hver bestaaende i Almindelighed af hundrede Krigere (det vil sige 120, eller et stort Hundrede, en i den tidligste Oldtid blandt Nordboerne sædvanlig Regnemaade). Hver saadan Hob af hundrede Stridsmænd, der havde sin egen Anfører, kaldes en Her. Den var sammensat af Mænd, der havde Hiemstavn i samme Egn, eller vare hinandens Naboer. Anføreren boede iblandt dem. Da denne Forbindelse ikke dannedes for enkelte Ege, men var stadig, saa kom derved de 120 Mænds Gien-

¹⁾ Jeg har behandlet dette Emne, forsaavidt Almuens Ledingspligt angaaer, i en særskilt Afhandling; de institutis militar. Danorum, regn. Vald. Hdo. Hafn. 1831, og da jeg her naturligviis ikke kan optage mere derom, end hvad der er aldeles uundværligt til at forstaae Sammenhængen, saa maa jeg henvise de Læsere, der ønske at kiende Grundene, hvorpaa de her anførte Resultater støtte sig, til denne Afhandling. Jeg skal til Veiledning herved i det Følgende anføre Stederne, hvor de findes.

²⁾ Hagen Abelssteins Gulsthings 8. Udf. B. Cap. 2.

³⁾ De instit. mil. Dau. p. 51—59.

domme paa en naturlig Maade til at danne et særskilt militært Distrikt, som kaldtes med et Navn, der netop betegnede denne Oprindelse, herad, det er, hvad vi nu kalde et Herred¹⁾. De Jorbeieendomme, der saaledes sammenlagdes, vare vel ikke af lige Udstrækning; men ethvert af dem dog, i det mindste i Begyndelsen, af omtrent lige Godhed, forsaavidt de alle skulde indeholde saa megen dyrkelig Jord, som kunde behøves til en Families Underhold, eller, hvad der ansaaes for det samme, saa meget Agerland, som kunde dyrkes med een Plov. En saadan Eiendom kaldtes et Boel. Et Herred var altsaa et Distrikt, som oprindeligen indeholdt 120 Boel²⁾. De til det samlede Danmark hørende Lande indeholdt, ifølge de ældste Efterretninger, vi have herom³⁾ 191 saadanne Herreder; foruden endeel særskilte Distrikter og Der, som ikke vare indlemmede i denne Inddeling, tildeels vel fordi de dengang, da Inddelingen gjordes, endnu vare ubeboede⁴⁾. Den danske

¹⁾ De instit. mil. Dan.p. 53 sqq.

²⁾ Man har dog neppe holdt sig meget strengt til det bestemte Tal. Et Herred var formodentlig endog i Begyndelsen det samme, som i Norge og Sverrig kaldes en Bygd, en Samling af nærliggende Eiendomme, hvad enten deres Tal var noget under eller noget over 120.

³⁾ Vi have intet ældre Document, der fuldstændigen opregner Danmarks Herreder, end Valdemars Jordebog, hvis første Deel er skrevet 1231. Imidlertid er der ingen Tvivl om, at denne Inddeling var forbleven uforandret i mange Aar; og det er rimeligt, at den er i Hovedsagen overensstemmende med den ældste Herredsinddeling. Ifølge denne indeholdt Skaane 22 Herreder, Halland 8, Bleking med Eyster 4, Bornholm 4, Sjælland 27, Moen 1, Falster 2, Sælland 4, Langeland 2, Als 2, Fyen 12, Nørrejylland 70, Sønderjyllands Grevskab 21, Marstlandet (Uttland) 12. Senere bleve nogle af disse Herreder inddeelte i flere, og nogle Distrikter og Der, som ikke vare optagne i denne Inddeling, regnede med som Herreder. Derved steg disses Tal til over 200.

⁴⁾ De vigtigste af disse vare Landet imellem Slien og Dannevirke, Giberen og Levensåe; fremdeles Holm (Utholm) og Hæfræ (Evershop) i det Eiderstedtske, Sundevith, Femern, Wæø og Thorseng, Rulnæs (Molsherred), Samsø, og Hægnæsholm (Hindholm).

Ledingshær har altsaa, naar det hele Rige var samlet under en Hersker, bestaaet af i det mindste henved 23000 Bønder, foruden Overkongens, Underkongernes og de øvrige Hovdingers Huustropper. Forudsætter man, at hele Riget paa eensgang er blevet indeelt i dette Antal Herreder, saa vil denne Inddeling, ifølge sin Beskaffenhed, kunne veilede ved Besvarelsen af det Spørgsmaal, hvormange Indbyggere Landet vel kan have haft paa den Tid. Man talte nemlig dengang i hele Landet ligesaa mange Boel, der dyrkedes af Bønder, som Stridsmænd i Hæren. Altsaa boede ved det Tidspunkt, paa omtrent 23000 Boel, ligesaa mange Bøndefamilier. Regnes hver af disse Familier for 5 Personer, bliver Antallet af fribaarne Bønder 115,000. Men dette Tal er sikkert for lidet. Det maa nemlig erindres, at Huusfællesskab imellem Slægtninge, var noget almindeligt i Oldtiden. Denne Sædvane er maaskee netop i den Periode, hvorom her er Tale, bleven saa stærkt udbredt, fordi Boelene da vare udelelige¹⁾. Kun een af Sønnerne kunde komme i Besiddelse af Grundejendommen, imedens derimod Eobøret stiftedes mellem Arvingerne. Deraf fulgte, at den af Sønnerne, som skulde arve Boelet, forblev hos Forældrene, endog efter at han var bleven gift, og selv havde Børn. Hans ugifte Søstre forbleve ogsaa hjemme; thi naar Nøden ikke tvang, toge neppe frie Qvinder Tjeneste som Terner paa en Tid, da i Almindelighed kun trælbaarne Qvinder forrettede Terneris Gjerning. Ogsaa de andre Sønner maatte forblive hos Forældrene, indtil de kunde komme andensteds hen. Droge de i Vikingsfærd om Sommeren, da tilbragte de vel i Almindelighed Vinteren i det fædrene Huus. Da et Boel egentlig var en temmelig betydelig Eiendom, saa stor i Almindelighed, som to Bøndergaarde af den sædvanlige Størrelse tilfammenlagte,

¹⁾ De institut. militar. Dan. p. 128—130.

saa kan man vel tænke sig, at den kunde ernære et temmeligt talrigt Herstab. Men dersom man vil regne hvert Boels Herstab kun for een Familie, saa tør man under de her paa- pegede Forhold neppe regne en saadan Familie for mindre, end 7 Personer, i Giennemsnit. Efter denne Regning vil altsaa de fribaarne Bondes Tal have været omtrent 161,000. Hertil kommer de Kronen tilhørende Gaarde, som Styresmændene, 1000 eller endog 1200 i Tallet¹⁾, beboede med deres Familier, og de Gaarde, som tilhorte Kongen og Hovdingerne, og som disse lode bestyre ved Bryder, sædvanligen udvalgte, som det synes, iblandt deres haandgangne Mænd. Altsaa maa man vel til hiint Antal af fribaarne Indvaanere lægge omtrent 2000 Familier eller 10000 Personer, henhørende til disse to Classer. Kongens og Hovdingernes egentlige Huustrepper (Hofmænd) udgjorde uden Tvivl et ikke ringe Antal, og mange af dem havde formodentlig Familie. Naar endelig hertil lægges det rimeligvis ei ganske ubetydelige Antal af fribaarne Mænd med Familier, som, uden at besidde Jordegods, ernærede sig ved Fiskeri og Jagt, Handel og Vifingsfærd (uden at være til Huse hos Andre): saa vil man neppe finde det usandsynligt, at de Fribaarne Tal har oversteg 200,000. Dertil kom nu Trællene. Ser trælskaarne Beboere i Giennemsnit for hver af de 25000 Gaarde, vi forudsætte at være i Drift, er vel snarere for lidet, end for meget, naar man

¹⁾ Saamange Skibe nemlig indeholdt, idetmindste noget senere hen i Tiden, den danske Ledingsflaade (hvorom Mære siden); og hvert Skib havde sin Befalingsmand, som, fordi han dengang altid stod til Roers, kaldtes Styrismand. Der boede altsaa 5 til 6 Styresmand i hvert Herred, overensstemmende med det Antal Skibe, som derfra skulde udrejses. Jeg forudsætter, at een af disse var Kongens Embedemand i Herredet og Befalingsmand over Herredets samlede Mandskab i Landhæren. Jeg har derfor ikke beregnet nogen særskilt Gaard for denne Embedemand.

betænker, dels at endel af Trællene vare gifte, og at deres Børn regnes med i hiint Tal, dels at der i Almindelighed altid behøves langt flere trælbaarne, end fribaarne Hænder, til det samme Arbeides Udførelse. Trællenes Antal var derfor sikkert imellem 150 og 200,000. Danmarks hele, saavel fribaarne, som trælbaarne Befolkning til den omtalte Tid kan altsaa anslaaes til henved 400,000 Mennesker. Dette Antal er nu vistnok ikke stort for et Land af Danmarks daværende Udstrækning. Men det Tidspunkt, hvortil denne Beregning skulde passe, ligger ogsaa uden Tvivl temmeligt langt tilbage i Oldtiden. Skiondt det, formodentlig de særegne Forhold, er umuligt at bestemme med nogen højere Grad af Sandsynlighed dette Tidspunkt nærmere, saa forekommer det mig dog sandsynligt, at det kunde findes i Slutningen af det fjettede eller i Begyndelsen af det syvende Aarhundrede, efter vor Tidsregning. De Jordstrog, som lettere kunde opdyrkes, vare formodentlig dengang allerede i Brug; men dog var neppe Halvparten af de Jorder, som inden Udgangen af det 13de Aarhundrede fandtes opdyrkede, dengang endnu bragte under Ploven¹⁾. Vi have ved den hele Beregning forudsat, at den Herredsinddeling, som siden beholdtes, er bleven foretaget paa eengang over det

¹⁾ I Sjællands 27 Herreder har man ved det Tidspunkt, da Landet inddeles i Herreder, neppe talt 3600 Boel. I et interessant Aftskifte fra Midten af det trettende Aarhundrede, som findes aftrykt hos Langesbet, Ser. R. Dan. V. 615 sqq., angives derimod disse Herreders Skjoldsetning til 8519 Mark. I Sjælland var forðum en Plov & Jord, en Mark Skjold i Jord, og et Boel eensbetydende Udtryk (S. min Afh. de institut. mil. Dan. p. 74 sqq.); men dog fandtes neppe i det 13de Aarhundrede 8519 virkelige Boel i Sjælland, da en Deel af den skjoldsatte Jord var Kenneland (Ornum, Ruth), og som saadan ikke lagt i Boel (ibid. p. 132 sqq.). Dog vare der i det 13de Aarhundrede idetmindste meer end dobbelt saamange Boel i Sjælland, som dengang, da Herredsinddelingen foretoges. Ved det sidstnævnte Tidspunkt var altsaa ikke den halve Deel af Landets dyrkelige Jord bragt under Ploven.

hele Rige. Denne Mening har maaske ogsaa meest Sandsynlighed for sig. Men det er dog ogsaa meget muligt, at denne Inddeling kan have fundet Sted til forskellige Tider i de forskellige Provindser. I det Tilfælde vilde den ovenfor fremsatte Beregning af Folkemængden ikke passe paa noget enkelt Tidspunkt i den danske Befolknings Historie, og det vilde, med Hensyn hertil, være vigtigere at beregne Folketallet ved den Tid, da hiin Inddeling gjordes, særskilt for hvert Landskab, og sige: dengang, da Skaane inddeelttes i 22 Herreder, havde dette Land omtrent 40,000 Indbyggere; da Halland inddeelttes i 8 Herreder, havde det imellem 14 og 15000 Beboere. Da Siælland inddeelttes i 27 Herreder¹⁾, havde denne De henved 50,000 Indbyggere, ligesom Fyen, da den inddeelttes i 12 Herreder, omtrent 22,000 Indbyggere, og Laaland, da det deelttes i 4 Herreder, imellem 7 og 8000 Beboere. Nørresjælland havde, da man deelte det i 70 Herreder, noget over 128,000 Indvaanere, Sønderjyllands Gecstland, da det deelttes i 21 Herreder, imellem 38 og 39,000 Beboere, og Marsten (Umland), da den med de tilhørende Der inddeelttes i tolv Herreder, omtrent 22,000 Indvaanere. Man lader derved Tiden, da det skeete, være ubestemt.

Man vil i øvrigt herved lægge Mærke til, at Herredsinddelingen ikke blot giver os Anledning til at beregne hele Rigets samlede Folkemængde, men ogsaa til at bemærke, i hvilket Forhold denne Folkemængde var fordeelt imellem de forskellige Provindser. Herredet var, som man seer, ingen vilkaarlig

¹⁾ I Forbigaaende bemærkes, at jeg kun tæller 27 Herreder i Siælland, uagtet denne De i det 14de Aarh. havde 28 af dem. Man seer nemlig af Baldemars Jordebog, sammenlignet med det i foregaaende Aam. omtalte Aftistykke, at Holbo Herred endnu ved Midten af det 13de Aarhundrede ikke var noget særskilt Herred, men uden Tvivl en Deel af Strøe Herred. Langeb. Scr. R. D. V. 616. VII. 527.

Uddeling af Landet, da baade dets Befolkning i Begyndelsen stod i et temmelig bestemt Forhold til hele Landets Befolkning, og dets Areal rettede sig efter hvad der behøvedes til at ernære denne Befolkning. Det gik, i sidste Henseende, med Herrederne, som med Boelene. De kunde ei være lige store af Udstrækning, da der af den flattere Jord behøvedes større Areal, end af den gode; men de vare i Begyndelsen lige gode saasom de, hver for sig, vare istand til at afgive Underholdning for et omtrent ligestort Antal Familier. Senere, efterat den brugbare Deel af Herredernes ødeliggende Jorder vare opdyrkede, var vel den oprindelige Uilighed imellem dem tildeels forsvunden, i det nogle af Herrederne, indensfor hvis Omkreds fandtes større Strækninger af brugbar, men ubenyttet Jord, efterhaanden som disse opdyrkedes, fik flere Boel og derfor stærkere Befolkning, end andre. Men denne Uilighed imellem de enkelte Herreder maatte atter udjevnes, naar et større Antal af Herreder, forenede, sammenlignedes med et andet. Det er ogsaa i sig selv sandsynligt, at de forskellige, dengang temmelig isolerede Provindsers Befolkning, under lignende udvortes Betingelser, er været omtrent i samme Forhold. Forskiellen i de forskellige Egnes Frugtbarhed havde uden Tvivl større Indflydelse paa Indbyggernes Levemaade, end paa deres Tal. Det er derfor rimeligt, at Herredernes Antal ei blot ved den Tid, da denne Inddeling var ny, men ogsaa længe derefter kan tiene til Vejledning ved en Bestemmelse af Forholdet imellem de enkelte Provindsers Folketal. — Den omtalte Uilighed imellem de forskellige Herreder, i Henseende til Udstrækning og Befolkning, kan ellers, ifølge de oplyste Forhold, undertiden give ikke uvigtige Bink om Landets første Bebyggelse. Hver Herrederne ere mindre af Omfang, der har Egnen været tidligt beboet, enten fordi Jordsmonnet var frugtbart, eller fordi det allerede i Begyndelsen har været fundet beqvemt til

Opdyrkning. Hvor flere smaa Herreder ligge samlede, saaledes som i den nordlige Deel af det nuværende Aarhus Amt, der er maaskee Egnen, hvor den Folkestamme, som nu beboer Landet, tidligst nedsatte sig, og hvor derfor Befolkningen concentrerede sig, før den udbredte sig videre. Hvor derimod den større Udstrækning, nogle Herreder have, ikke kan ansees som Følge af Jordsmønnets naturlige Ufrugtbarhed, der har man Grund til at troe, at locale Forhold, saasom store Skove, eller Rier og Moradser, have i Oldtiden hindret Jordsmønnets tidligere Benyttelse, og været Aarsag i, at det dengang, da Herredsinddelingen gjordes, endnu kun var svagt bebygget¹⁾.

Nordboernes frigeriske Charakter, deres Eyst til at søge Egentyr, og deres Kiærlighed for Sømandslivet, maae vistnok ansees som Hovedaarsagerne til de vidtbekjendte Normannertog; men de frantske og engelske Stribenter²⁾, som paastaae, at den Lov hos de Danske, der bød, at Faderens Boel udeelt skulde gaae i Arv til een af Sønerne, var den egentlige Aarsag til disse for deres Fædreland saa fordærlige Tog, have derfor ikke Uret; thi de angive uden Tvivl den samme Grund til, at disse Tog tilsidst fik den Udstrækning, Sammenhæng og Tendents, som just gjorde dem saa farlige for hine vestlige Lande. De Danske havde længe været frygtede Søfrigere.

¹⁾ Saadanne Hindringer for en tidlig Bebyggelse have formodentlig været Aarsag i, at Strøe, Liunge og Flakkebjerg Herreder fik ved den tidligere Inddeling i Herreder en saadan Udstrækning, at de senere deelttes hvert i to. Om Strøe og Liunge Herreder veed man, at de i Oldtiden vare næsten ganske bedækkede med Skov. Foruden disse havde allerede i det 13de Aarhundrede, formodentlig af samme Grund, Meerløse og Ringsled Herreder i Sjælland et usædvanligt stort Antal Boel; s. Langeb. Scriptt. R. Dan. V. 616 sq.

²⁾ Endeel af dem nævnes i min Afh. de inst. milit. Dan. p. 128. Ifr. Depping, Normanneres Seetog S. 66 fg. og 2det Tillæg S. 501 fgg.

Deres talrige Ledingsflaade var i hiin krigerste Old uden Tvivl hvert Aar paa Tog¹⁾. Naar Riget ingen Fiende havde at bekæmpe, søgte man en Fiende paa fjerne Kyster, og de Danske vare derfor sikkert det vestlige Europas Kysts beboere velbekendte, en rum Tid for Carl den Stores Regjering. Men saadanne Tog kunde dog sjelden blive farlige for disse Stater, da deres korte Varighed af et Par Maaneder gjorde en dybere Indtrængen i Landet og Udførelsen af en ordentlig Plan umulig. Imidlertid var det ikke blot ved disse Ledingstog, at de Danske havde gjort deres Navn frygtet. Ogsaa den egentlige Vifingsfærd, var, som jeg allerede ovenfor antog, en længe kiendt og yndet Haandtering, hvori hiin Tidsalder vilde krigerste Charakter var saa langt fra at finde noget Ansædeligt, at den tværtimod betragtedes som den sikreste Vej til Hæder og Berømmelse. Men saalænge der overalt fandtes Jord i Overflod at opdyrke, har det dog nok kun været den mindre Deel af den agerdyrkende Befolknings Overflud, som foretrak Vifingens morsommelige og urolige Liv for Agerdyrkerens sikkert lønnende Virksomhed. Derfor havde i denne tidligere Periode endog berømte Anførere i Almindelighed kun enkelte, eller kun nogle faa Vifingskibe under deres Befaling. Dermed kunde vel Handelen foruroliges, et rigt Bytte stundom gøres ved Handelskibes Opbringelse, ogsaa et enkelt dristigt Streiftog udføres paa fremmed Kyst. Noget betydeligt kunde derimod ikke udrettes med saa ringe Magt. Men efterhaanden som den gode, til Opdyrkning velstikkede Jord blev sjældnere og sjældnere, tilsidst i mange Egne ganske syntes at mangle, kastede sig flere og flere af Landets mandlige Ungdom paa Krigerhaandværket, og toge Tjeneste hos Søfangerne. Derved

¹⁾ Depping, S. 113 fg. Min Afh. de instit. milit. Dan. p. 43 sq. 174—178.

saar disse sig istand til at udruste talrige Flaader og at drive Vifingsfærden i det Store; ja, for at kunne desto lettere nedslaae de mødende Hindringer, forenede sig ofte mange Vifingehobe, deels fra Danmark, deels fra de andre nordiske Lande, og saaledes fremkom de store Hære, hvormed Normannerne trængte dybt ind i Frankrige, satte sig fast i Normandiet og paa de frisiske Kyster, og erobrede store Stykker af England. Disse Foretagender viste ogsaa snart en anden Tendents, end de foregaaende Vifingetog, der kun havde gaaet ud paa Plyndring og Verigelse ved Bytte; medens disse ofte forraadte Anførerens Hensigt, at sætte sig fast i det hærjede Land og tilegne sig Herredømmet derover, og derved antydede, at Normannerne nu fandt deres Hjem for trangt. Det er disse Normannertoge og de dem ledsagende rædsomme Udelæggelser, der vakte hine Jammerklager, som gienlyde i alle Beretninger om den Tids Begivenheder. Man seer tydeligt nok, at det ikke var Ledingstropper, som udførte de her omtalte Tog; thi det hyppige Afbrud, som da var blevet nødvendigt, maatte have gjort Udførelsen af hine sammenhængende Krigsplaner i saa fjerne Lande umulig. Men vare alle de Deeltagende Mænd, der brede Krigshaandværket som Næringsvei, saa er det klart, at denne Klasse af Danmarks Beboere dengang maa have været meget betydelig, om man endog veed, at kun en Deel af disse talrige Skarer hørte hjemme i vort Fædreland. Det er i den første Halvdeel af det niende Aarhundrede, at Normannertogene antog denne Charakter. Ved den Tid maa altsaa Danmark have havt en saa stærk Befolkning, at det ei blot kunde bemande Rigets Ledingsflaade ved de aarligt gientagne Rustninger, og rekrutere Kongernes og Hovdingernes Huustropper, men tillige havde det fornødne Mandskab i kraftfuld Alder til Besættelsen af en talrig Vifingeflaade. Ledingsflaadens Besætning var nu stærkere, end

forhen, da et langt større Antal Boel nu vare opdyrkede, end tidligere. Vi havde Grund til at antage, som vi hørte ovenfor, at af det Algerland, som i det 13de Aarhundrede holdtes under Ploven, var dengang, da den senere beholdte Herredsinddeling foretoges, neppe Halvparten opdyrket. Antages nu, at den bedre Halvdeel af de øvrige Jorder senere var bleven optaget, saa er det formodentlig Alt, hvad man tør antage at være i Brug ved det Tidspunkt, hvortil her sigtes (Slutningen af det ottende Aarhundrede); thi det er beklendt, at der endnu dengang vare store Strækninger (Almindingerne) tilbage, som først i det 11te og følgende Aarhundreder toges til Naade. Men da disse Jorder, med Hensyn enten til deres naturlige Beskaffenhed eller til de Vanskeligheder, der vare forbundne med deres Opdyrkning, rimeligvis tidligere henregnedes til dem, som det ikke kunde lønne Umagen at opdyrke: saa har man vel ved Slutningen af det 8de Aarhundrede antaget, at allerede da samtlige Danmarks opdyrkelige Jordstrækninger vare tagne i Brug. Antages nu, at til de forhen omtalte 23000 ældre Bønderboel vare komne 12000 nye, og at disse vare beboede i samme Forhold, som de ældre, saa vilde Landets Folkemængde derved være bleven forøget med omtrent 150,000 Mennesker¹⁾. Det hele Folketal ved Slutningen af det 8de Aarhundrede skulde efter denne Regning kun udgiøre omtrent 550,000 Mennesker, hvoraf kun lidt over Halvdelen

¹⁾ Uagtet Boelenes Antal nu var saa betydeligt forøget, forblev den gamle Herredsinddeling dog uforandret. Årsagen var formodentlig den, at den militære Inddeling i Mellemtiden var bleven tillige en juridisk Inddeling. Hvert Herred udgjorde et særskilt Thingogn. De nye Boel bleve, efterhaanden som de opdyrkedes, indlemmede deri, og kunde som oftest ei udelukkes, da de laae midt imellem de andre. De ældre Boelseiere kunde ei heller ønske at udelukkes fra deres hidtilværende Herredsbrødres Samfund, for at henvises til et nyt Thing; og saaledes blev den gamle Herredsinddeling fremdeles gjældende.

vare fribaarne. Men tages Hensyn til, hvad der udrettedes med Danmarks fribaarne Befolkning i det 9de Aarhundrede, navnlig den Kraft, der udviklede ved Visingstogene til det vestlige Europa, saa er det aabenbart, at de fribaarne Indbyggernes Antal i Danmark maa have været meget større i Begyndelsen af dette Aarhundrede, end det, den ovenfor anførte Beregning fører os til. Derefter regnedes nemlig kun 7 fribaarne Beboere paa hvert Boel, eller i Alt 215,000 paa de 35,000 Boel. Deraf skulde nu stilles til Ledingshæren, naar Opbud udgik, 35,000 Mand (een fra hvert Boel). Men af det hele Tal var kun omtrent 71,500 Mænd i den Alder (15 til 60 Aar), at de kunde anses for vaabendygtige¹⁾, altsaa kun lidt over det Dobbelte af det Antal, der skulde stilles. Og dette maa betragtes som en meget stærk Udskrivning, selv for en saa frigerst Old. Naar der kun var to vaabensføre Mænd paa hvert Boel, maatte dog den ene blive hjemme, om ei for Andet, saa for at styre Trællestokken, imedens den anden gik i Leding. Havde altsaa Bønderboelene nu ei flere Beboere, end ovenfor antoges, saa kunde Visingesflaaden derfra kun vente sig meget saa Stridsmænd. Fra den øvrige, ikke meget talrige Deel af Befolkningen kunde ei heller ventes ret Mange, naar det erindres, at Kongernes og Hovdingernes Tjenestemænd og Huuskarle udgjorde et anse-

¹⁾ I min Afh. de instit. milit. Dan. p. 11—14 har jeg søgt at forsvare den Mening, at i Oldtiden den mandlige Ungdom allerede fra det 13de Aars Begyndelse var forpligtet til at stille sig i Landeværnets Rækker; men der var kun Tale om Landeværn, ikke om Leding. Til sidstnævnte Krigstjeneste ansaaes sikkert Ingen for fiktet, der ikke havde fyldt sit 15de Aar, og altsaa havde naaet sin rette Eavalder. Ogsaa med Hensyn til Landeværnet regnedes Ynglingens Forpligtelse til Røde senere først fra Eavaldersterminen (Danske Mag. V, 319 flg.), eller fra Begyndelsen af det 16de Aar; og dette var formodentlig allerede i Midten af det 13de Aarhundrede almindelig Lov.

ligt Antal, som ogsaa skulde vedligeholdes. Det lille Overskud var maaskee tilstrækkeligt til tidligere Eiders indskrænkede Vifingsfærd, men ikke til at danne slige talrige Skarer, som de, der optraadte i det 9de Aarhundrede, og som, skøndt de ofte bekvist tilintetgjordes, altid hurtigt erstattedes ved nye Krigere. Skulde den danske Befolkning være stærk nok til at sende hvert Foraar en Vifingsflaade, besat med 15 til 20,000 Krigere¹⁾, i Søen og til at supplere de Faldne og Fornylfede: saa maatte den, foruden de til andre Diemed Fornødne, tælle i det mindste det tredobbelte Antal Mænd i den Alder (15 til 50 Aar), der kunde ansees skikket til at udholde Vifingsfærdens Strabadser og Savn. Men Tilværelsen af 45 til 60,000 Mænd i den Alder forudsætter en Befolkning af 180 til 240,000 Mennesker. Danmarks fribaarne Befolkning maa altsaa i de første Decennier af det 9de Aarhundrede i det mindste have udgjort mellem 5 og 600,000 Mennesker.

Man maa imidlertid ikke tænke sig denne Forøgelse af Folkemængden over det Tal, vi ovenfor forudsatte at behøve Vonderboelene, som dannende en særskilt Klasse af Indvaanere, der kunde kaldes Vifinger. Vifingsfærd betragtedes neppe som selvstændig og stadig Erevei af Andre, end Anførerne og nogle Faa af Mandstabet, imedens den langt større Deel antoges særskilt for hvert enkelt Tog, og disse drog neppe hvert Aar i Vifingsfærd. Denne overveende Deel af Vifingsflaadens Mandstabs tilhørte saaledes endnu Vondestanden, og boede, naar de ikke vare paa

¹⁾ Mindre kan neppe det Antal af Vifinger, som havde hjemme i Danmark, antages at have været, naar man betragter Størrelsen af de Hære, hvormed Normannerne optraadte i det 9de Aarhundrede, og veed, at de Svenske næsten slet ikke deltog i disse Tøge, og at Norge dengang neppe havde halvt saa mange Indbyggere, som Danmark. Det maa vel endda antages, at Eventyrere ogsaa af andre Nationer nu og da have forenet sig med Normannerne. (R. M. Petersens Danm. Hist. i Hedenold, D. II. S. 295).

Tog, i det fædrene Hiem; thi Landbrug var, saa at sige, den eneste Levevei ved Siden af Krigshaandværket, der ret anstod en fri Mand. Fiskeri har dengang, som udelukkende Næringsvei, kun beskæftiget en forholdsvist ringe Deel af Befolkningen, naagtet det var en vel anseet Beskæftigelse. Et Par andre Sysler beskæftigede, som Næringsveie, kun ganske Faa. Men naar saaledes den største Deel af den Forøgelse, Folkemængden havde faaet, faldt Boelene til Byrde, og skulde, i Fælledsskab med deres egentlige Gierre, underholdes af disses Afgrøde: saa maa man indrømme, at de vare overlæssede; thi de maae da hvert i Giennemsnit have haft 14 eller 15 fribaarne, foruden det fornødne Antal trælbkaarne Beboere. Hvis nogle havde færre, saa faldt desto flere andre Boel til Lyng. Paa denne Maade bliver det begribeligt, hvad frankiske og engelske Skribenter forsikre¹⁾, naar de omtale Marsagerne til Normannertogene, at Danmark ansaaes for overbefolket, skiondt vi ikke nu kunne finde, at det angivne Tal just er betydeligt. Det kan derefter glerne være bogstaveligen sandt, at Huusfaderen jog de vorne Sønner fra sig, og paalagde dem, ved Deeltagelse i Vikingslog at fortiene Noget til den fælleds Families Underhold. — Vilde vi imidlertid danne os en Forestilling om den danske Befolknings hele Størrelse ved Begyndelsen af det niende Aarhundrede, saa maae vi til de Fribaarnes ovennævnte Antal lægge Trællenes. Men da Huusholdningernes Tal ikke ved den Forøgelse, den fribaarne Befolkning havde faaet, var bleven betydeligen udvidet, saa kan Trællenes Antal heller ikke været været i samme Forhold, som de Fribaarnes, og tør formentlig ei anslaaes høiere, end til 300,000. Det hele Folketal har altsaa ved hiint Tidspunkt været imellem 8 og 900,000.

¹⁾ Endeel hidhørende Steder af deres Skrifter ere citerede hos Depping S. 501 fgg.

Der kan neppe være Tale om en Forøgelse af Danmarks Befolkning i det 9de og 10de Aarhundrede; thi vel er det rimeligt, at i en Periode, hvori Folket udviklede saa megen Kraft, ogsaa Folkeformerelsen ved Fødsler er gaaet raast fremad. Men disse skulde allerede give et betydeligt aarligt Overskud, hvis de skulde blot dække det store Folketab, som Vikingstogene maae have foraarsaget. Blev desuagtet maaskee noget Overskud endda tilbage, saa er sandsynligvis ei blot dette, men mere, end det, gaaet tabt ved de stærke Udvandringer, som i denne Periode fandt Sted, til Lande, hvori Normannerne havde sat sig fast. Danmarks Befolkning var derfor ved Slutningen af det 10de Aarhundrede formodentlig noget svagere, end den havde været i Begyndelsen af det 9de.

Efterat Christendommen var bleven herskende Religion i Danmark, blev det vedtaget som Lov, at Arveladerens Jordelenddom, ligesom Eosøret, kunde deles imellem Arvingerne. Denne Lovs Antagelse falder formodentlig enten under Harald Blaatands, eller under Svend Tveskægs Regjering¹⁾. Derved foranledigedes Boelene's Udstykning, som havde til Folge, at ei blot det Antal Familier, som beboede dem, men senere endog langt flere, kunde finde tilstrækkeligt Udkomme ved de mindre Landeiendomme's omhyggeligere Dyrkning. Denne Lovs Antagelse var derfor vistnok et af de virksomste Midler, der anvendtes til at standse Sorooverierne, som de kristne Danske betragtede i et andet Lys, end deres hedenske Fædre; og derved var altsaa aabnet en vid Mark for Befolkningens Tilvæxt. Dog bleve Følgerne deraf neppe synlige under Svend Tveskægs og Knud den Stores Regjering, da Vikingstogene endnu fortsattes under den førstnævntes Regjering, og de Udvandringer til England, som foranledigedes ved dette Lands Erobring

¹⁾ De instit. milit. Dan. p. 115 sq.

under den sidstnævnte Konge, rimeligvis opslugte Overskuddet. Derimod har Befolkningen i den følgende Deel af det 11te Aarhundrede, efterat Forbindelsen med Engelland var hævet, formodentlig gienvundet det Tabte, og var maaske i Begyndelsen af det 12te Aarhundrede stærkere, end nogensinde før. Men da tilføiede Venderne ødelæggende Eroverier og 26 Aars Borgkrig den et nyt Knæk. Saxo afmåler med stærke Farver Folgerne af disse Nationalulykker¹⁾, og vil, at næsten en Trediedeel af Landet var lagt øde ved Venderne Hærjen. Denne Skilbring er dog neppe fri for Overdrivelse, da Saxo derved vilde stille Absalons og Baldemar den Stores Fortienester, som det skyldtes, at Forholdet dengang, da han skrev, var ganske anderledes, i et desto stærkere Lys. Imidlertid maa dog Venderne Ødelæggelser have været betydelige, og Folkemængden havde uden Tvivl i dette Tidsrum lidt et ikke ringe Tab; da ei blot mange Mennesker vare faldne, dels i de stridende Partiers blodige Kampe, dels for Venderne Sværd, men tillige en stor Mængde af Landets Indbyggere vare blevene bortflæbte af Eroverne, og senere paa de vendiske Slavesmarkeder solgte som Trælle²⁾. Dog dette Tab blev ei blot erstattet, men endog en betydelig Tilvæxt vundet i det paafølgende Tidsrum under Baldemar den Stores og hans Sønners Regjering, der uden Tvivl ogsaa med Hensyn til Folketallet er Danmarks heldigste Periode i hele Middelalderen.

Naar man vil søge ved Hjælp af Rædingsforfatningen og Kundskaben om Krigsmagtens Størrelse at udfinde, hvor høit Folkemængden steg i dette Tidsrum, og hvor stor den altsaa var ved dets Slutning, eller omtrent i Midten af det 13de Aarhundrede: vil den ovenfor brugte Regnemaade nu ikke

¹⁾ Saxo, hist. Dan. libr. XIV. p. 706 og 736 (efter Müllers Udg.).

²⁾ Helmoldi Chronic. Slav. I. II. c. 13.

længere kunne føre til noget Resultat. Kunde det endog udfindes, hvor høit Boelenes Antal var steget ved Opdyrkning af en stor Deel af de tilbageværende Almindinger, saa kunde dette Tal dog ikke længere betegne Antallet af Ledingshærens Krigere. En meget betydelig Deel af Landets Jordeiendomme var siden Christendommens Indførelse kommen i Geistlighedens Hænder; og ifølge den Retning, Fromhedsfølelse havde faaet i Middelalderen, vare de Geistlige for Størstedelen fritagne for at deeltage i Ledingsbyrderne¹⁾. Istedetfor de tidligere, af Konger og Hovdinge underholdte Huestropper var nu traadt en talrig Klasse af privilegerede Jordbrugere, som havde forpligtet sig til at møde, hver Gang Leiding skulde udgøres, i fuld Rustning og til Hest, imod at de fik Lov til at maatte dyrke saamange Boel, som de kunde orke²⁾, uden Forhøjelse i deres Tjenesteplicht. Paa disse Maader var en meget stor Deel af Landets Jordeiendomme undtagne Ledingstjenesten, og den danske Ledingshær var derfor ikke voret i Forhold til Folkemængden. Den var tværtimod i det 13de Aarhundrede mindre, end den havde været forhen. Men veed man endog, hvor stor Ledingsmagten dengang var, saa kan man ikke deraf slutte Noget angaaende Antallet af de Boel, som endnu dengang vare underkastede Ledingsbyrden; thi denne fordeeltes ikke længere efter Boelenes Antal. Man havde, maaskee ikke ret længe i Forveien³⁾, forladt den gamle Fordelingsmaade, som nu fandtes ubegvem, og indført en ganske ny. Herrederne inddeeltes vel endnu, som før, i et vist Antal Skipen, eller Distrikter, hvorfra et Skib skulde udrustes. Ethvert saadant Distrikt bestod, ligesom før, af et vist Antal Høve, men derved forstodes

¹⁾ Tydske Lov III. 9.

²⁾ Sammeft. III. 7. 15. 18.

³⁾ Maaskee først i Begyndelsen af det 13de Aarhundrede: s. min Afh. de instit. milit. Dan. p. 155 fg.

nu ikke ligesaa mange Boel. Ved en Havn (i denne Betydning) forstodes nu et Lægd af Bøndergaarde, imellem hvis Giere eller Brugere den Byrde, som forhen hvilede paa hvert enkelt Boel, var fordeelt efter Eiendommens Størrelse. Man havde til den Ende inddeelt Bøndergaardene i tre Classer. Til den første Klasse hørte de Gaarde, som havde i det mindste saa megen Jord, at den, ved den een Gang for alle bestemte Jordtaxation, var vurderet for 1 Mark Guld eller 8 Mark Sølv. Til anden Klasse regnedes de mindre Eiendomme, som ikke havde 1 Mark Guld i Jord, men dog 4 Mark Sølv eller derover; til tredje Klasse hørte de endnu mindre Eiendomme, som havde 2 Mark Sølv i Jord eller derover. Til at danne eet af de ovennævnte Lægd hørte tre Gaarde af første Klasse, eller for hver af dem, der manglede, to af anden Klasse, eller fire af tredje Klasse. Antallet af Havnebrodrene kunde altsaa variere imellem 3 og 12. Byrden, der hvilede paa hvert enkelt Lægd, fordeeltes imellem Havnebrodrene efter samme Classification. Gieren eller Brugeren af en Eiendom af første Klasse tilfød en Trediedeel af de sællede Omkostninger, og gjorde, hver tredje Gang Flaaden udrustedes, personlig Krigstjeneste. Den Jordbruger, der hørte til anden Klasse, bidrog en Slettedeel af disse Omkostninger, og gjorde hvert fjerde Aar personlig Krigstjeneste o. s. v. Var en Eiendom bortfæstet, hvilede Ledingsbyrden paa Fæsteren; men var den fæstede Jord under 4 Mark Sølv, saa lagdes den ikke i Lægd, men Fæsteren betalte i Stedet derfor, hvergang Leding skulde udredes, en Ortug Sølv til Kongen. Det samme betalte Selveieren, naar hans Jordlob ei udgjorde 2 Mark Sølv, og altsaa ikke kunde komme i tredje Klasse. Dette kaldte man „at sidde i Nværstæde“. De saakaldte Gaardsædestavne, smaa Lodder, der var afslagne af de større Gaardes Grund, og hvis

Fæstere deraf gjorde Høveri, vare ikke særstilt satte for Besding 1).

Dersom man nu blot efter denne Væledning vilde beregne et Herreds Folketal, saa vilde, selv i det Tilfælde, at man vidste, hvor mange Skipe den hele Herred, og hvor mange Havne ethvert Skipe indeholdt, Resultatet bliver meget ubestemt; da Forskiellen imellem det mindste mulige og det største mulige Tal blev overmaade stort, og Antallet af dem, der beboede privilegeret Gods, eller sad i Qværsæde, eller hørte til Gaardsædernes Klasse, kunde slet ikke optages i Beregningen.

Befolkningens sandsynlige Størrelse beroer væsentligen paa, hvorvidt Boelenes Udskykning i Almindelighed, til den her omtalte Tid, kan antages at være skredet frem. At en Landeieendom med 1 Mark Guld i Jord endnu henregnes til første Klasse af Bøndergaarde, tyder allerede i og for sig selv paa en stærk Udskykning af Jordegods; thi 1 Mark Guld i Jord svarer omtrent til hvad man senere kaldte 3 Edr. Hartkorn 2),

1) Det Nærmere om denne hele Fordelingsmaade, s. min Afh. de instit. milit. Dan. p. 97—124.

2) Sammeft. p. 77—96. Dog maa jeg gøre opmærksom paa, at den Hartkornsbureauering, hvormed jeg her og i det følgende sammenligner den ældre Jordtaxation, ikke egentlig er den nye Matrikel, som har været gældende fra Kong Christian den Femtes indtil vore Dage; men den forudgaaende, med Godsernes Jordebøger overensstemmende Skuldsætning, som 1664 erklæredes for den gældende Landmatrikel, hvorefter Skatterne skulde opkræves. Da denne Skuldsætning nemlig var bygget paa samme Grundvold, som den gamle Jordbureauering, paa Størrelsen af den aarlige Udsæd, saa kan den i de enkelte Tilfælde overalt sammenlignes med denne. Men ifølge sin private Oprindelse var den kun lidet flittet til at være almindelig Norm, da den ofte var vilkaarlig i sine Bestemmelser, og i Almindelighed ubillig imod Brugere af de flettere Jorder, der kun gave ringe Afgrøde. De hyppige Klager formaaede derfor Kong Christian V til 1681 at lade begynde en Revision af denne Skuldsætning, grundet paa en orentlig Opmaaling og Bonitering af Jorderne. Maalestokken, der

4 Mark Sølv altsaa til 12 Skiepper, og 2 Mark Sølv til 6 Skiepper Hartkorn. At Jordegodsset dengang virkelig var meget udstykket, maa ogsaa sluttes af den Størrelse, de Eiendomme i Almindelighed have, som omtales i vore historiske Kildeskrifter fra hiin Tid. Men intet Document viser dette paa en saa klar og omfattende Maade, som den roeskildske Biskops Jordebog, som er aftrykt i 7de Deel af Langesbeks *Scriptores rerum Dan.* p. 1—152. Vel er dette mærkelige Monument 120 Aar yngre, end det Tidspunkt, hvorom her tales. Det er skrevet 1370. Men jeg har allerede ovenfor anført Grunden, hvorfor man neppe kan antage, at Folkemængden i Tidrummet fra 1250 til 1350 er voret, men snarere maa troe, at den er formindsket. Godsset var derfor i ethvert Tilfælde 1350 ikke betydeligt mere udstykket, end det allerede havde været 1250. Derimod seer man paa hver Side af Vogen, at der 1370 kunde trænges til en Sammenlægning, thi meget laae øde, som Følge af den sorte Død. Jeg tvivler derfor ikke om, at denne Jordebog kan benyttes til at give en Forestilling om, hvor vidt det omtrent var kommet med Udstykningen allerede et Aarhundrede tidligere. Jeg har, for at kunne

bruges ved den nye Burering, var vel den samme, som havde været brugt ved den ældre, og en Tønde Hartkorns Betydning i Almindelighed forblev uforandret; men da man ved Revisionen ikke tog Udsæden, men det formodede Netto-Provenu til Rettesnor, blev Forskøbet imellem Jordeiendommens gamle og nye Skyldsætning meget variabelt. Imidlertid mange Eiendomme med gode Jorder beholdt den ældre Skyldsætning, blev denne for de fleste Jorbrug nedsat, men, efter Jordsmonnets Beskaffenhed, i meget forskjellig Grad. Hvad man i det 13de og 14de Aarhundrede havde anslaaet til en Mark Gulb i Bærbi, og i det 15de og 16de Aarhundrede havde skyldsat for henved 3 Tønder Hartkorn, kunde i Christian den Femtes Matrikel findes vurderet paa eet Sted for 3 Tdr., paa et andet for 2 Tdr. og paa et tredje maaskee kun for 1 Td. Hartkorn. I de fleste Tilfælde vil altsaa en Mark Gulb i Jord være mindre, end 3 Tdr. Hartkorn efter den nyere Matrikul.

giøre en Sammenligning, sammenlagt alt det Gods paa de første 24 Sider af denne Jordebog, som er optegnet saaledes, at baade Skyld sætningens og Fæsternes Tal nøiagtigen angives. Det udgør i Alt $81\frac{3}{4}$ Boel, og derpaa fandtes, foruden 5 store Gaarde med 2 til 4 Boel (3: 26 til 52 Edr. Hartkorn) hver, 322 større og mindre Landeendomme, blandt hvilke 6 med eet Boel, ($13\frac{1}{2}$ Ed. Hartkorn) eller noget derover, 23 med $\frac{1}{2}$ Boel indtil 1 Boel hver, 23 med $\frac{3}{4}$ Boel (5 Ed. Hartk.), 67 med $\frac{1}{4}$ Boel ($3\frac{1}{2}$ Ed. Hartkorn) hver, 176 med $\frac{1}{8}$ Boel ($1\frac{3}{4}$ Ed. Hartkorn) hver, 10 med $\frac{1}{16}$ Boel og 17 med $\frac{1}{32}$ Boel eller mindre. Desuden findes paa samme Gods et Antal Gaardsæder, der ikke overalt nøiagtigen angives, men kan anslaaes til omtrent 60. Dette er vistnok et mærkeligt Resultat, der viser, at Halvdelen af de stællandske Landbrug dengang vare smaa Gaarde med $1\frac{1}{2}$ til 2 Edr. Hartkorn, imedens kun $\frac{1}{2}$ af dem havde mellem 3 og 5 Edr. Hartkorn, og en Slettedeel 5 Edr. og derover. Det er paa den anden Side paa-faldende, at af 322 mindre Landbrug kun 17 havde under 1 Ed. Hartkorn. Men denne Besynderlighed forklares derved, at det er lutter Fæstegods, vi her omtale. Fæsteren af saa smaa Lodder gjorde sædvanligen Høveri, og henregnedes da til Gaardsædernes Klasse. Denne hele Klasse maatte altsaa medregnes, naar vi her vilde have det rette Forhold. Det er i øvrigt naturligt, at Udstyknngen ikke har været ligestor i alle Egne af Stælland ¹⁾. At den imidlertid ikke har været stærkere, men tvertimod svagere paa Fæstegodsset, end paa Selveiergodsset, synes man at være berettiget til at antage. De her omhandlede $84\frac{3}{4}$ Boel, eller ligesaamange Mark Skyld i Jord, udgiøre

¹⁾ Dog er det sammenregnede Gods fra ganske forskellige Kanter af Den, nemlig fra Stevns, Baarsø, Hammer, Flakkebjerg, Slagelse og Tude Herreder.

næsten $\frac{1}{10}$ af Siællands hele Styldføtning (8519 Mark)¹⁾.
 For man antage, at det Øvrige i Siennemsnit har været udslyktet i samme Forhold, saa følger, at Siælland dengang har indeholdt 32,700 større eller mindre Landeieendomme, foruden omtrent 6000 Gaardsæder. Nu tæller Siælland 32,551 større eller mindre Jordbrug, hvoraf mere end Halvparten (17,003) ere under 1 Td. Hartkorn, foruden 5942 jordløse Huse²⁾.
 Man har altsaa Grund til at antage, at Siælland udenfor Kiebstæderne, i sidste Halvdeel af det 13de og i Begyndelsen af det 14de Aarhundrede, har været ligesaa stærkt befolket, som nu.

Ville vi ordne de omtalte 322 mindre Eiendomme under de tre ved Ledingssloven bestemte Glasfer, saa komme 119 i første Glasfe, 176 i anden, men kun 10 i tredje Glasfe. 17 have mindre, end 2 Mark Solv i Jord. De to første Tal angive formodentlig temmelig nær det Forhold, hvori Antallet af den første Glasfes Jordbrug tør antages, dengang i Almindelighed at have staaet til Antallet i den anden. De forholdt sig derefter som 2 til 3. Men det tredje Tal angiver ganske vist ikke det rette Forhold, hvori Antallet af denne Glasfes Jordbrug i Almindelighed stod til de andres; thi det er aabenbart for lavt. Jeg har ovenfor anført Grunden dertil. Det er en naturlig Folge af, at det her omhandlede Gods er Fæstegods. Af Selveiergods vilde man sikkert have seet et meget større Antal Landbrug i denne Glasfe; thi det er naturligt, at hvor Udslyktningen var saa vidt fremmet, som den da var i Danmark, der er den ikke standset ved en Størrelse af $1\frac{1}{2}$ Td. Hartkorn, men gaaet et godt Stykke længere ned. At Ledingssloven bannede en tredje Glasfe af de Selveiere, som havde mindre, end 4 Mark Solv i Jord, imedens

¹⁾ S. ovenfor Anmærkningen S. 15.

²⁾ S. det Statistiske Tabelværk, 2det Hefte.

den lod de saa Fæstere, som hørte til denne Klasse sidde i Overføde, tyder ogsaa paa, at deres Tal ikke var saa ringe. Vilde vi, for at have et bestemt Forhold at holde os til, antage, at Antallet af den tredje Classes Jordbrug forholdt sig til den anden Classes, som 1 til 3, saa turde vel dette Forhold komme Sandheden temmelig nær.

Anvendes nu dette Forhold ved Sammensætningen af Havnelagene, saa ville vi kunne komme til Kundskab om, hvor talrige de Landbrugere vare, som, for at bruge et modernt Udtryk, vare indskrevne i Ledingsrollen. Dertil behøves forud at vide, hvor talrige omtrent disse Lægd vare. Danmark havde, som det synes, i det 10de og i første Halvdeel af det 11te Aarhundrede en Ledingsflaade af 1200 Skibe, besat med 35 til 36,000 Mand. Men efterhaanden som de Ledingspligtiges Antal svækkedes ved de Privilegier, som gaves Geistligheden og Herremændene, indskrænktes Skibenes Tal. Under Erik Emun var Flaaden kun 1100 Skibe ¹⁾ stærk. I Slutningen af Valdemar den Andens Regjering var Skibenes Tal indskrænket til 850 ²⁾. Deres Bemanding var forskiellig. Den synes ligesaa sjelden at have været under 20, som over 40 Mand. Middelaltet ³⁾ for Skibenes Mandskab kan antages at have været 30. Den hele Flaades Besætning (af Ledingsbønder) kan altsaa anslaaes til 25,500 Mand, og saa stort var følgende Havnelagenes Antal. Til at danne dem vilde

¹⁾ Saxo, Hist. Dan. p. 661.

²⁾ Dette Tal er taget af Rnytl. Saga, Cap. 32. At det er rigtigt, eller idetmindste, at det nærmer sig det rigtige Tal, kan godtgøres ved andre Data, men dertil er her ikke Stedet.

³⁾ Dette Middelstal er uddraget af de Tal, som angive de 18 Hallandske Skibes Besætning i Valdemars Jordebog, Script. R. Dan. VII, 533—535. At de andre Provindsers Skibe kunne antages at have været i Almindelighed af samme Størrelse, som de hallandske, gøres sandsynligt ved andre Data.

altsaa, efter det ovenfor antagne Forhold, høre 40,800 Bønder af første, 61,200 af anden og 20,400 af tredje Klasse, i Alt af de forskjellige Klasser 122,400 Bønder, hvis Landbrug var 2 Mark Sølvs (6 Skiepper Hartkorn) eller derover. Hertil maae nu lægges de, der sad i Dværsæde, nemlig alle de Selvs-ciære, som havde mindre, end 2 Mark Sølvs, de Fæstere, hvis Landbrug var mindre, end 4 Mark Sølvs, de Jordbrugere, som af een eller anden Grund (f. Ex. Enker, der ingen vorne Sønner havde) vare fritagne for Leding, og endelig det store Antal af Landmænd, hvis Jorder enten blot bestode af det saakaldte Kennøland¹⁾, eller tillige af Kennøland og Rebedræt (3: Byernes reebdragne Jorder, de egentlige Bymarker), men hvis Ladebygninger vare opførte paa en Grund af førstnævnte Klasse²⁾. Naar jeg for at afrunde ovennævnte Sum, anslaaer Tallet af disse Jordbrugere, som betalte Penge istedetfor at gjøre Leding, til 11,600, saa frygter jeg kun for at have ansat Summen for lavt. Dette Antal lagt til det ovenfor anførte Tal af ledingspligtige Jordbrug, forhoier Summen af de ikke privilegerede Jordeiendomme i Danmark ved det her omtalte Tidspunkt til 134,000. Men dertil komme nu de privilegerede. Herhen hørte saa godt som alt Kloster- og Capitelsgods, tilligemed alle Præsternes Embedsgaarde³⁾. At dette Gods har været meget betydeligt, vil indsees, naar man veed, at de fleste af vore mange Kloostere allerede

¹⁾ Hertil hørte, som det synes, de fleste Strækninger af Almindingerne, der var opbyttede siden Begyndelsen af det 11te Aarhundrede. Man kaldte det saaledes vundne Agerland, som ikke lagdes til Bymarkerne, med særskilte Navne enten Ornum eller Ruth, jfr ovenfor Anm. under S. 15.

²⁾ Det nærmere herom s. min Afh. de instit. milit. Dan. p. 131—135.

³⁾ Tydskt Lov, III, 9. 10.

dengang vare stiftede og i Almindelighed meget rigt dotede. Hvorvidt Biskoppernes Mensalgods var privilegeret i denne Henseende, savner jeg Data til at bestemme; men de talrige Herremænds Mensalgaarde — om jeg saa maa kalde dem — hørte dertil. Adelsens Gods var dengang i Almindelighed endnu kun Strøegods. Den rige Herremand eiede en Mængde Gaarde, spredte rundt omkring i Landet. Men kun de vare fritagne for Leding, som Herremanden dyrkede for egen Regning. Disse Gaarde overgav han derfor til de saakaldte Bryder (Forvaltere). Brydeforholdet var dog egentlig kun en egen Form for et Fæsteforhold¹), og saadanne Gaarde beboedes stadigt, ligesom andre Fæstegaarde, af en Bondefamilie; men Bryden blev, da han var et Slags Tyende, ikke sat for Leding. At disse Gaarde have været meget talrige, kan sluttes deraf, at Herremændenes Tal dengang sandsynligvis har været meget stort, da de i Forening med Kongens verdslige Embedsmænd udgjorde Hærens hele Rytteri, og den Periode i Krigshistorien, da Rytteriets Styrke pleiede at afgjøre Kampens Udfald, allerede var begyndt. Men det var egentlig at paatage sig ufornoden større Byrde, hvis Nogen vilde tilbyde Kongen at tjene til Hest i fuld Rustning, naar han ikke eiede og dyrkede for egen Regning idetmindste 4 saadanne Gaarde; og jo mere ulige Nationalformuen efterhaanden blev fordeelt, jo mere Luxus og Overdaadighed tog til, desto sædvanligere blev det, at enkelte rige Adelige eiede et langt større Antal Brydegaaarde. Paa denne Maade unddroges, efterhaanden som Geistligheden og Adelen bleve rigere, et stedse større Antal af Landeendommene Ledingsforpligtelsen. Hvorvidt det var kommet dermed til den Tid, hvorom vi her tale, kan man maa-
ske slutte sig til efter den Formindsættelse, Ledingsflaadens Stør-

¹ Hist. Tidsskrift. I. 125.

relse havde lidt fra Slutningen af det 10de til Midten af det 13de Aarhundrede. Ved det første Tidspunkt talte den danske Ledingsflaade, som vi hørte ovenfor, 1200 Skibe, ved det sidste kun 850. Formindskelsen var uden Tvivl forarsaget derved, at en stor Mængde Jordegods ved Adelen og Geistlighedens Privilegier unddroges Ledingsforpligtelsen, og Mængden af det saaledes privilegerede Gods forholdt sig sandsynligvis til det upriviligerede, som den Formindskelse, Ledingsflaaden havde lidt, til det tilbageværende Antal af Skibe, eller som 350 til 850. Dersom det paa den Maade Ledingspligten undtagne Gods, som man har Ret til at troe, var udstykket i samme Forhold, som det upriviligerede Gods, saa har det været fordeelt imellem 54 til 55,000 større og mindre Landbrug. Men dette Tal angiver os ikke Summen af samtlige privilegerede Eiendomme. Denne var uden Tvivl noget større; thi hiint Tal angiver kun den Tilvæert, det privilegerede Jordegods fik i Løbet af halvtredie Aarhundrede, men ikke dets oprindelige Størrelse. Allerede ved Slutningen af det 10de Aarhundrede maae nemlig et ikke ubetydeligt Antal Jordbrug antages, paa Grund af Brugernes særegne Stilling, at have været fritagne for den almindelige Ledingsforpligtelse. Jeg tænker herved paa alt det Kongen og Kronen tilhørende Jordegods, som ikke var bortfæstet, men enten, henlagt til Kongens Husholdning, dyrkedes for kongelig Regning, eller var givet Kongens Tjenestemænd som Lehn. Deraf gjorde de vel Krigstjeneste, men regnedes egentlig ikke til Bondehæren (undtagen forsaavidt endeel af dem, saasom Styrismandene, anførte den), men til Kongens sværtbevæbnede Huustropper. En stor (sandsynlig den største) Deel af disse Huustropper bestod imidlertid af velhavende Eiendomsbesiddere, der i en frigerst Old frivilligen toge Tjeneste i denne meest anseete Deel af Hæren. Men de gjorde da naturligvis ingen særskilt Ledingstjeneste af

deres Gaarde. Regne vi blot, at 5000 Boel, som tilhørende Krongen og Kongens Mænd, tidligere, end det ovennævnte Antal Landbrug, vare unddragne den almindelige Vedingsforpligtelse, og forudsætte at i det mindste den Deel af dem, som tilhørte private Giere, senere er bleven udstykket, som alt andet privat Gods, saa vil dog deraf følge, at vi ikke kunne anslaae Antallet af samtlige for Veding fritagne Jordbrug til mindre, end Halvdelen (d. c. 61,200) af de ledingspligtige Jordeiendomme. Hertil komme endnu de Strækninger af Almindingerne, som siden det 11te Aarhundredes Begyndelse vare komne i Geistlighedens og Adelsens Eie, og som, efterat være opdyrkede ved deres Omfarg, skulde svare Afgift for Aversæde, men formedelt disse Stænders Privilegier vare fritagne derfor. Det er bekendt, at Geistligheden (navnlig den mange i denne Periode stiftede Klostere) og Adelen, ved Kongernes Gavnildhed og ved at benytte deres Pengesforlegenheder, vare komne i Besiddelse af en meget betydelig Deel af de Staten tilhørende Almindinger. Antage vi da, for at afrunde det sidstnævnte Tal, disse Landstrækninger fordeelte imellem 4800 forskellige Jordbrug, saa stiger derved Antallet af de privilegerede Jordeiendomme i Danmark til 66,000. Disse lagte til de 131,000 uprivilegerede Jordeiendomme, give en Sum af 200,000 større eller mindre særskilte Jordbrug, som altsaa lade forudsætte Tilværelsen af et ligesaa stort Antal Bosteder i Danmark udenfor Kiøbstæderne. Men naar vi, som det her er vor Hensigt, ville grunde en Beregning af Folkemængden paa Bostedernes samlede Antal, tør vi ikke blive staaende ved det anførte Tal; thi da kunne vi ikke lade Gaardsæderne eller Gaardsædestavnene¹⁾

¹⁾ Gaardsædher kaldtes i gamle Documenter snart Bostederne, snart deres Beboere, Gaardsædestavne kaldtes kun de første, Gaardsædhemmen kun de sidste.

udenfor Beregningen. Disse Fæstehuse nemlig ansaaes vel ikke for særskilte Jordbrug, eftersom de dem tillagte Jorder betragtedes som hørende under de større Gaarde, hvortil deres Beboere vare hoberippligtige; men de vare i ethvert Tilfælde særskilte, ofte maaskee stærkt nok befolkede Bosteder¹⁾. De vare meget talrige; thi enhver Bondegaard, som kunde regnes til de større, havde i Almindelighed een eller flere, de store Gaarde endog temmelig mange Gaardsæder. Blandt de ovenfor (Side 31) sammentalte 327 særskilte Landbrug, hørende til den roeskildske Bispestols Gods, fandtes 34 Gaarde med Jordtillæg af et halvt Boel og derover. Det var saadanne Gaarde, som pleiede at have Gaardsæder; men de større iblandt dem havde altid flere. Vi talte derfor ogsaa paa det omtalte Gods omtrent 60 Gaardsæder. Efter disse Forhold skulde der i hele Danmark blandt dets 200,000 særskilte Landbrug findes til samme Tid 20,800 Gaarde af hiin Størrelse og 36,700 Gaardsæder. Dette vistnok betydelige Antal er snarere for lidt, end for stort. Der fandtes i Begyndelsen af Aaret 1835 i Kongeriget Danmark ikke mindre end 26,557 jordløse Huse alene²⁾, et Antal, der endog er (forholdvis) større, end det, hvortil vi have anslaaet samtlige hoveverigørende Gaardsæders Tal i det danske Rige i Midten af

¹⁾ Deres Jordtillæg var ei heller altid saa ringe. Paa den roeskildske Bispestols Gods havde i det 14de Aarhundrede i Byen Lølose 18 Landboer (frie Fæstere) hver 1 Dre Jord ($1\frac{1}{2}$ Td. Hartkorn) og 12 Gaardsæder hver $\frac{1}{2}$ Dre ($\frac{1}{2}$ Td. H.); i Byen Sandvig 9 Landboer, Jord til en aarlig Udsæd af $2\frac{1}{2}$ Pund Korn (altsaa $2\frac{1}{2}$ Td. Hartkorn), og flere af Gaardsæderne det Halve deraf ($1\frac{1}{2}$ Td. H.); s. Scr. R. Dan. VII. 6. 21. Saadan Størrelse af Gaardsædernes Jordlobber var dog nok sielbnere i det 13de, end i det 14de Aarhundrede, ligesom den synes at være bleven almindeligere i det 15de og 16de Aarhundrede, end den var i det 14de. Jfr. B. Jacobsen, om det danske Skattevæsen under Chr. 3 og Freder. 2 S. 39—44.

²⁾ S. Statistisk Tabelværk 2det H. S. XVI.

det trettende Aarhundrede, paa en Tid, da udenfor Gaardsædernes Klasse uden Tvivl kun meget faa Landbeboere søgte deres Næring ved Dagleie. Den hele samlede Sum af særskilte Bosteder i det danske Rige var altsaa dengang henved 237,000. I Begyndelsen af Aaret 1835 taltes i det egentlige Kongerige Danmark 157,321 særskilte Bosteder; hvoriblandt ikke mindre, end 63,481 Jordbrug vare saa smaa, at intet af dem havde 1 Td. Hartkorn, men alle tilsammen kun 21,297 Tdr. Hartkorn, imedens, som anført, 26,557 andre Bosteder slet intet Jordbrug havde¹⁾. I disse 157,321 Bosteder levede dengang omtrent 982,500 Mennesker²⁾. For udsætte vi nu, hvad vi unegteligen maae ansees berettigede til, at de 237,000 Bosteder, som, efter vor Beregning, fandtes i det danske Rige ved Midten af det trettende Aarhundrede, have været befolkede i samme Forhold³⁾, som de nuværende, saa maa Danmark til den Tid udenfor Kiøbstæderne have haft en Befolkning af omtrent 1,480,000 Mennesker. Man talte dengang udenfor Kiøbstæderne omtrent 2000 Kirker⁴⁾, altsaa formodentlig ligesaa mange Landsbypræster. I de udenfor Kiøbstæderne anlagte Kloostere levede maafee 1000 Munk. Det hele Antal af ugifte Geistlige, som boede paa Landet i

¹⁾ S. Statistisk Tabelværk 2 Hefte.

²⁾ Ved Folketællingen d. 18 Febr. 1834 i Kongeriget Danmark fandtes udenfor Kiøbstæderne en Befolkning af 972,295 Mennesker. Dertil er lagt det sandsynlige Overskud af Fødslerne over Dødsfaldene for Landdistricterne (det kan ei angives bestemt, da Tabellen for Aaret 1834, i Statistisk Tabelværk 6 Hefte, ikke angiver dette Overskuds Størrelse særskilt for Landdistricterne) i det derpaa følgende Aar.

³⁾ Da der iblandt de nuværende Bosteder findes et forholdsvis langt større Antal jordløse Smaahuse, end forðum, saa turde maafee Befolkningen i et lige Antal Bosteder i det 18de Aarhundrede endog have været større, end nu.

⁴⁾ Efter Rnytlings Saga Cap. 32 taltes i Danmarks 8 Stifter dengang 2358 Kirker, hvoraf maafee de 358 fandtes i de dengang rigeligere, end nu, med Kirker forsynede Kiøbstæder.

Danmark, kan vel atsaa anslaaes til omtrent 3000. Talrigere var Herremændenes Klasse, hvortil vi her ogsaa regne Styrmændene, og overhovedet alle Kongens Ombudsmænd paa Landet, der formodentlig alle gjorde Krigstjeneste til Hest i fuld Rustning. Særo fortæller ¹⁾, at Erik Emun, da han først begyndte at føre Rytteri over Havet, lod indrette Plads til 4 Heste paa hvert Skib. Da Flaaden i denne Konges Tid indeholdt 1100 Skibe, maa altsaa Herremændenes Tal dengang have udgjort omtrent 4400. Det er senere rimeligviis voret, eftersom Rytteriets Betydning i Krigen bestandigen tiltog, og Herremændenes Antal kan derfor i Midten af det trettende Aarhundrede vel i det mindste regnes for 5000, der alle formodentlig havde deres stadige Ophold udenfor Kjøbstæderne. De vare vel ikke alle gifte; men da paa den anden Side endel Enker og Vorn, som afdøde Herremænd havde efterladt, blive at regne til denne Klasse, saa kan dens samtlige Medlemmer vel anslaaes til henved 25,000 i Tallet. Naar Herrestandens og Landgeistlighedens samlede Antal drages fra hine 1,480,000, blive 1,452,000 tilbage, som altsaa betegne Almueklassens Tal. Af den samlede Folkemængde paa Landet i Danmark komme altsaa 1741, af Landalmuens Klasse alene 1705 Indbyggere paa hvert Skibpen i Giennemsnit.

Jeg har søgt at gøre den Grundvold, hvorpaa jeg støtter den her opgjorte Regning over Danmarks Folkemængde for fem hundrede Aar siden, saa paalidelig, som det var mig muligt; og jeg formoder, at den vil kunne ansees for at være i det mindste saa fast, at den derpaa støttede Beregning ikke kan have ført til noget betydeligen vildfarende Resultat. Men da dog flere af de Tal, der samlede udgøre Bostedernes ovenfor

¹⁾ Historia Dan. p. 661.

antagne Sum, ere bestemte ifølge Gissning, saa vilde det fundne Resultat dog blot kunne forviise os om, at Folkemængden i Danmark for sex hundredre Aar siden var betydelig; hvortilmod vi ikke vilde kunne benegte, at det Tal, der skulde angive dens Størrelse, kunde være maaskee endog et Par hundrede Tusinder for høit eller for lavt, hvis vi ikke kunde prøve vor Regnings Rigtighed ved Hjælp af bestemte Data. Det er derfor en meget heldig Omstændighed, at saadanne findes fra den her omtalte Tid, angaaende en enkelt af Danmarks Provindser. Et af de nyere Tillæg til Valdemars Jordebog indeholder nemlig en usædvanligt fuldstændig Fortegnelse over Kongens Indtægter af Provindsen Halland¹⁾, tilligemed en Angivelse af den Stridsmagt, Landet stillede, naar Opbud til Veding eller Landeværn udgik. Man ser deraf, at Halland dengang var inddeelt i 18 Skipen med 531 Havnslag. Vil man nu her anvende den ovenfor begrundede Regne- maade, og beregne dette Lands Folkemængde 1250 efter det Antal Indbyggere, som vi ovenfor antog at skulle findes til den Tid i hvert af Danmarks Skipen i Gjennemsnit, saa skulde Hallands 18 Skipen da have haft en Befolkning af 31,338 Mennesker af Geistlighed Adels og Almue, men af Almuestanden alene 30,744 Indvaanere. Da Halland dengang endnu ingen Kiøbstæder havde, saa maa det forstaaede Tal her altsaa betegne dette Lands hele Folkemængde. Det er unegtelig en meget svag Befolkning for et Land paa 89 geogr. Kvadratsmile, og denne Provinds maa, derefter at regne, have staaet langt tilbage for de fleste andre Provindser af det danske Rige, der dengang talte næsten samme Folkemængde udenfor Kiøbstæderne, som nu. Halland havde 1751 allerede 58,231

¹⁾ *Lungebek, Ser. R. Dan. VII 533—35.* Denne Fortegnelse hører til den Deel af Jordebogen, som er skrevet efter 1231, men før 1251 (s. Indledn.), altsaa vel henimod Midten af Trehundredet.

Indbyggere, 1830 ernærede det 88,975, nu formodentlig over 97,000. Men det bliver dog ei saa forunderligt, naar man betænker, at dengang strakte sig i Halland langs med den svenske Grændse (ligesom paa Skaanes og Velekingens Grændse) en tyk Skov, der i ældre Tider har været vedligeholdt som Grændseværn, men som har bedækket maaskee den halve Deel af dette smale Kystland. Langs med Havet strækker sig en ufrugtbar sandig Rand, og kun i Midten blev der altsaa en smal Strimmel af dyrkeligt, dog ei frugtbart Land tilbage¹⁾. Den Folkemængde, vi have fundet for Aaret 1250, kan derfor, saa liden den end er, gierne endda ikke have været saa ringe, i Forhold til det dengang opdyrkede Ugerland. Senere er ved Udryddelsen af den største Deel af Skoven vundet meget Land til Beboelse, som forhen ei kunde benyttes. At ovenanførte Tal er meget nær ved det sande, kunne vi desuden netop her overbevise os om, da vi have en virkelig Mandtalsliste at raadspørge, den eneste i sit Slags, som haves tilbage fra Middelalderen. Ved hvert Herred tilføies nemlig, foruden Skibenes og Havnelagenes Antal, tillige det Antal Bønder, Herredet talte. Kun ved eet eneste (Aræstath H.) er denne Angivelse af Uagtsomhed udeladt. Men suppleres det manglende Tal ved Middeltallet af Bøndernes Tal i de andre Herreders Havnslag, multipliceret med Antallet af Aræstath Herreds Havnslag, saa bliver Antallet af Hallands Bønder 9216. At Tællingen er skeet i militair Hensigt, synes afgjort ved den Plads, som dens Resultat har faaet her i denne Fortegnelse ved Siden af Skibenes og Havnelagenes Tal; men da 9216 er et meget for stort Tal til at kunne betegne Havnbrodrenes Antal i 531 Havnslag, saa kan det i militair Henseende ei betyde Andet, end

¹⁾ Saaledes omtrent beskrives Landet endnu af A. Berntsen, Danm. oc Norgis fructb. Herlighed. I, 84 fg.

de vaabendygtige Bønders Antal. Forfatteren af den her omhandlede Fortegnelse har altsaa villet angive, tilligemed det Antal Skibe og Mænd, Provindsen udrustede til en Angrebskrig (Leding), det Antal vaabendygtige Bønder, den kunde stille i en Forsvarskrig (Landeværn). At man virkelig har holdt Bog over de Vaabendygtige i hvert Herred, og altsaa kunde vide deres Tal, synes det nødvendigt at forudsætte, efterfom man aarliggen mønstrede dem (Vaabenthing), for at erfare, om de vare forsynede med de vedtagne Vaaben¹⁾. Men naar man veed, at Halland dengang havde 9216 vaabendygtige Mandspersoner i Bøndestanden imellem 15 og 60 Aar, saa kan man, efter sandsynlige Alders- og Kønss-Forhold, udregne, at Landalmuens hele Tal maa have beløbet sig til 32,025²⁾, hvilket Tal kommer det, vi ad en anden Vej ovenfor have fundet, saa nær, som man i dette Tilfælde med Villighed kan forlange, og vi kunne derfor med Grund ansee Overeensstemmelsen imellem disse to Resultater for et Bevis

¹⁾ S. min Ufb. de instit. milit. p. 21 fg. p. 188 Anm. 2. Jfr. Tahn om Nordens Krigsvæsen S. 244 fg.

²⁾ Jeg har nemlig til Antallet af Mændene, 9216, i en Alder af 15 til 60 Aar, lagt 9999 for Tallet af Kvinderne i samme Alder efter Forholdet 1000 til 1085, som er det Forhold, der 1825 virkelig fandtes imellem Kjønnene i denne Aldersperiode i Halland, (s. Forsells Statistik S. 102), og anseet Summen 19,215 for tre Femtedele af den hele Befolkning, i det jeg har beregnet Antallet af de Unge under 15 Aar efter Forholdet 312:1000, og Antallet af de Gamle over 60 Aar efter Forholdet 88:1000. Endskiøndt der iblandt 1000 af Skandinaviens nulevende Indbyggere i Almindelighed findes flere, end 312, i en Alder af 1 til 15 Aar, saa frugter jeg dog for, at det antagne Tal er for høit for det 13de Aarhundrede; thi det er bekiendt, at i ældre Tid et langt større Antal Børn, formedelst Mangel paa fornøden Pleie, bortreves i denne Aldersperiode, end nu. Det er derfor vel muligt, at naar vi kienkte det rette Forhold, som 1250 fandt Sted imellem Antallet i de 3 nævnte forskellige Aldersperioder, vilde Hallands Folkemængde af Almuestanden være noget mindre, end vi her have antaget.

paa, at vi have regnet rigtigt¹⁾. En anden Prøve paa denne Regnings Rigtighed giver Saro Anledning til. Denne Historieffriber fortæller et Sted²⁾, at Grev Bernhard af Razeburg i Aaret 1171 fraraadede sine Benner et Angreb paa Dannevirke i Kong Valdemars Fraværelse, med den Forsikkring, at det ikke var saa let at trænge ind over den, da den vilde blive forsvaret af 60,000 Danske. Det er Saro, som lægger Bernhard disse Ord i Munden, og vi kunne altsaa stole paa, at det omtrent forholdt sig saaledes ved den Tid, da Saro skrev, i Slutningen af det tolvte eller i Begyndelsen af det trettende Aarhundrede. Ved de omtalte Forsvarere kunne ikke menes andre, end det vaabendygtige Mandskab i Grændseprovincen, som var forpligtet til at forsvare Volden, naar den blev angreben. Grændseprovincen er Hertugdømmet Sylland, som netop blev oprettet til Dannevirkes Forsvar. Dette Hertugdømme talte altsaa i Begyndelsen af det trettende Aarhundrede 60,000 Vaabendygtige. Slesvig Bispedømme var deelt i 130 Skiben, men dets vestlige Deel, det

¹⁾ Richardson troer i *Hollandia antiqua & hodierna* S. 235, at de, i Fordebogen anførte Tal betegne de bosiddende Bønder, og G. Lindh følger ham heri i sin: "Undersøkning om Folkemængden i Sverige före Digerboden" (Kgl. Vitterl. Historie och Ant. Academiens Handlingar 11 Delen S. 121). Skjøndt han, efter Richardsons urigtige Regning, kun anslaaer Bøndernes Tal til 8891, saaer han, ved at regne 7 Personer paa hver Huusholdning, det Resultat, at Landalmuen i Halland ved denne Tid udgjorde 62,237 Personer, og at hele Hallands Befolkning, med Tillæg af $\frac{1}{2}$ for Standspersoner, Embedsmænd, Præster og Indvaanere i Stæderne (som dengang ei fandtes i Halland), beløb sig til 77,796 Personer. Det vilde være vanskeligt at forklare, i hvilken Hensigt man 1250 havde talt, og optegnet de bosiddende Bønderes Tal; men gaaer man ud fra denne Forudsætning, saa maatte man, efter Havelagens Forhold, regne for hele Danmark i A. 1250 en Folkemængde af over 3 Millioner Mennesker. Dette Resultats Urimelighed er formodentlig indsigende.

²⁾ *Historia Dan. Ed. Müller*, p. 582.

frisiske Marstland, hørte ikke til Hertugdømmet, men derimod den sydlige Del af Ribe Stift indtil Skovborgaa. Da det ingensteds findes angivet, hvor mange Skiben her paa den ene Side skulle drages fra og paa den anden Side lægges til, saa kan Antallet af Hertugdømmets Skiben ikke bestemt angives; men saa meget kan dog ansees for vist, at Sønderjyllands Geesland (S: Hertugdømmet Jylland), som indbefattede 21 Herreder, foruden Sundevith og Landet imellem Elben og Eideren, har udrustet i det mindste 110 Skibe, naar der skulde gøres Leding; thi saamange udrustede (efter Rnytl. Saga) endog Ribe Stifts 21 Herreder I 110 Skiben skulde efter vor Regning findes 55,000 vaabendygtige Indbyggere. Lægges nu hertil Stædernes vaabendygtige Indvaanere, saa komme vi formodentlig Saros Tal temmelig nær, og finde heri en ny Bekræftelse paa vor Regnings Rigtighed. Hvis ellers Saros Angivelse havde paaset aldeles nøiagtigt paa den Tid, da han skrev, saa vilde jo vistnok Hertugdømmets Folkemængde et halvt Aarhundrede senere have været noget større, end han angav. Men ifølge den Sammenhæng, hvori han anfører hiint Tal, er det rimeligt nok, at hans Angivelse er vel høj, og saaledes først en Tid derefter fandtes aldeles rigtig. Det kan ogsaa gierne være, at vi have anslaaet det Antal af Skibe, som udrustedes fra Hertugdømmet, for lavt.

Vil man vide, hvormange af de 1,480,000 Indbyggere, som efter vor Regning levede i det danske Rige udenfor Kiøbstæderne 1250, havde deres Bopæl indenfor det nuværende Kongerige Danmarks og Hertugdømme Slesvigs Grændser, saa kan det sandsynlige Tal udfindes ved Hjælp af Forholdet imellem Antallet af de fra disse Lande udrustede Ledingsskibe til den hele Flaade. Det nuværende Kongerige Danmark og Hertugdømme Slesvig udrustede formodentlig 710 af den

danſke Ledingsſkjaades 850 Skibe ¹⁾. Efter dette Forhold vil diſſe Landes Folkemængde udenfor Kiøbstæderne i Midten af det 13de Aarhundrede være at beregne til 1,236,235. Ved Folketællingen 1840 fandtes Antallet af Danmarks og Slesvigs Indbyggere udenfor Kiøbstæderne at være 1,314,039 (Flækkebeboerne medregnede), altsaa kun 77,804 flere, end i Aaret 1250. Naar det efter en ſandſynlig Beregning antages, at af hine 710 Skibe de 550 udrustedes fra det nuværende Kongeriges Provindſer, og at de øvrige 160 hørte hjemme i de Lande, ſom ſenere regnedes til Hertugdømmet Slesvig (foruden det ſønderjyſke Geſtland, ogſaa det friſiſke Marſkland og Derne Als, Wroë og Femern i Øſterſøen), ſaa komme af hine 1,236,235 Landbeboere i Midten af det 13de Aarhundrede 957,647 paa Kongeriget og 278,588 paa Hertugdømmet. I Aaret 1840 var Landbeboernes Antal i Kongeriget 1,022,965 og i Hertugdømmet 291,074, hvorved det dog, hvad ſidſtnævnte Land angaaer, maa bemærkes, at en ſtor Deel af det i Aaret 1250 ſtærktbefolkede Marſkland nu ligger begravet under Volgerne. Da Rnytlunga Saga Cap. 32 angiver, hvormange af de 850 Skibe der bleve udrustede fra hvert enkelt Stift, ſaa maatte man, ſom det ſynes, paa ſamme Maade kunne udfinde, hvor ſtor hvert Stifts Befolkning var. Men, for ei at tale om, at enhver Glennemſnitſberegning, ſom giælder for et viſt Heelt, taber i Paalidelighed, jo mindre de Dele af et ſaadant Heelt ere, hvorpaa den anvendes, maatte man, ved den her omtalte Beregning, derſom man vilde vente et paalideligt Reſultat, tillige forudsætte, at det privilegerede Gods var fordeelt i lige Forhold til det uprivillegerede over alle

¹⁾ Derſom hele Skaane Stift ſkulde ſradrages, vilde Tallet kun blive 700, men da Bornholm er forblevet under Danmark, ſaa har jeg for denne De tillagt 10 Skibe.

Rigets Provindser, hvilket vitterligen ikke var Tilfældet. Det er imidlertid ikke uden Interesse at kende det Resultat, hvortil denne, om endog upaalidelige, Beregning fører os. Deres efter skulde Skaane Stift med 150 Skipen dengang have 261,176 Indbyggere, Siællands St. med 120 Skipen 208,941 Indb., Fyens St. (hvortil dengang Laaland, Falsler, Als, Vro og Femern hørte) med 100 Skipen 174,118 Indb., Borglum St. med 50 Skipen 87,059 Indb., Viborg St. med 100 Skipen 174,118 Indb., Aarhus St. med 90 Skipen 156,706 Indb., Ribe St. med 110 Skipen 191,530 Indb. og endelig Slesvig St. med 130 Skipen 226,353 Indvaanere. Ved at sammenligne disse Tal med Resultaterne af Folketællingen 1840 sees, at den jydsk Halvø derefter skulde 1250 have haft henved 88,000 Indbyggere udenfor Riidsstæderne flere, end i A. 1840, men at omvendt de danske Der 1250 skulde have haft over 165,000 færre Indvaanere, end i 1840. Det forskellige Forhold imellem forud og nu hidrører vistnok for en Deel fra den ovenfor berørte Grund, og viser os, at Geistligheden og Herremændene havde forholdsvis betydeligere Landgods paa Verne, end paa den jydsk Halvø. Men denne Grund er dog ikke tilstrækkelig til at forklare den betydelige Overvægt, Befolkningen i Viborg Stift, naar den beregnes for Aaret 1250 efter den her brugte Fremgangsmaade, faaer over den nærværende ¹⁾. Da

¹⁾ Naar man endog antager, at Den Mors, som hørende til Sallingssyssel, dengang har været en Deel af Viborg Stift (endskiødt man ikke veed, hvortil den senere er kommet til Aalborg Stift, hvortil den i det mindste siden Begyndelsen af det 15de Aarhundrede har hørt), og altsaa regner hele Salling-, Himber- og Omungers-Syssel til dette Stift, saa bliver den hele Folkemængde (udenfor Stæderne) i de 22 Herreder dog kun 104,583 Mennesker. I Midten af det 13de Aarhundrede skal Stiftet, efter vor Regning, have haft 174,118 Indbyggere, altsaa 69,535 flere, end i Aaret 1840.

der ingen Grund er til at troe, at Antallet af Skiben er angivet for høit, saasom det staaer omtrent i samme Forhold til Herredernes Tal, som i de andre Stifter, saa nødes man til at antage, at denne Deel af Jylland i det 13de Aarhundrede virkelig har været tættere befolket, end nu; og da der maa skee dengang paa den vestlige Kant af Stiftet har været flere store Skove, end den, hvori Erik Blipping soer vild Astenen for han blev myrdet: saa er det slet ikke utroligt, at denne Egn, hvis den, bag ved disse nu manglende Skove, har ligget i Bæ for den skarpe Nordvestvind, og hvis den tillige i sit Indre har været giennemskaaen af andre nu ligeledes forsvundne Skovstrækninger, kan for sex hundrede Aar siden have haft en frodigere Vegetation, og, opdyrket i videre Omfang, have ernæret en større Befolkning, end nu. Ogsaa det frijste Marskland, som dengang havde et betydeligt større Areal, end nu, og var stærkt befolket, har sikkert haft flere Indbyggere, end den nuværende Marsk. Man kan derfor med god Grund antage, at den jydske Halvø (tilligemed de tilhørende smaa Øer i Vesterhavet og Kattegattet) i Aaret 1250 har haft omtrent ligesaa mange Indbyggere udenfor Klostæderne, som i Aaret 1840, altsaa omtrent 748,000, men saaledes fordeelte, at Viborg Stift og den frijste Marsk fordum have haft flere, end nu, Ribe og Aarhuus Stifter omtrent ligesaa mange, som nu, Aalborg Stift og i det mindste enkelte Egne af det sønderjydske Geestland¹⁾ færre Indvaanere, end nu. Naar 748,000 drages fra 1,236,235, det Tal, hvormed vi ovenfor betegnede det nuværende Kongerige Danmarks og Hertugdømme Slesvigs Folkemængde i A. 1250,

¹⁾ Hvoriblandt uden Tvivl Landet imellem Eilen og Eideren, hvis Bebyggelse overhovedet var begyndt temmelig sildt, og hvoraf en stor Deel endnu 1231 var en Kronen tilhørende Alminding, tiende be-
dækket med Skov. j. Ser. R. Dan. VII, 522, 530.

blive noget over 488,000 tilbage for Østifterne og den under Skaane Stift dengang henhørende De Bornholm. Denne Folkemængde er omtrent 88,000 større, end den efter vor ovenfor anvendte Giennemsnitsberegning, grundet paa Skibenes Antal, vilde blive, men neppe større, end den skal være, da det privilegerede Jordegods paa Øerne uden Tvivl var meget større, i Forhold til det ledingspligtige, end i Nørrejylland. Dette Tal staaer ogsaa i omtrent samme Forhold til 748,000, som ved den første almindelige Folketælling i Danmark 1769 Østifternes Folkemængde udenfor Stæderne (336,541) stod til den jydsk Halvoes Landbefolkning (512,478). Men i de paafølgende 71 Aar fik Øernes Folkemængde paa Landet en Tilvæxt af $68\frac{1}{2}$ Procent, og udgjorde derfor ved sidste Folketælling 566,033 Mennesker, imedens den jydsk Halvoes Befolkning kun forøgedes med $46\frac{1}{2}$ Procent. Det kan derfor ikke i sig selv forundre os, at Øernes Befolkning ikke 1250 fandtes fremskreden i samme Grad. Forskiellen er desuden ikke betydelig, men den var neppe ligelig fordeelt over alle Øerne. Har Sjælland 1250 ikke havt samme Folkemængde udenfor Stæderne, som i A. 1840, saa har der, ifølge det ovenfor, Side 31, Anførte dog neppe manglet meget deri. Men naar man erindrer, at de mindre Øer før Valdemar den Stores Tid især havde været udsatte for de vendiske Soroveres ødelæggende Plyndringer, og derved havde lidt overmaade Meget, med Hensyn saavel til Velstand, som Folkemængde¹⁾, saa er det ei engang sandsynligt, at deres Befolkning allerede 70 til 80 Aar efter disse Ødelæggelses Ophør skulde have naaet den nuværende Befolknings høie Standpunkt. Dertil kommer endnu, at de mange Smaøer, som nu tilsammen have en ikke ubetydelig Folkemængde, dengang endnu for Størstedelen vare

¹⁾ Sazo, Historia Dan. Ed. Müller, p. 706.

ubeboede ¹⁾, fordi enkelte Familier ikke havde vovet at nedsætte sig der, saalænge Havet vrimslede af Sørovere. Den største Deel af det Deficit (omtrent 78,000 Mennesker), som den antagne Folkemængde paa de danske Øer i Aaret 1250 udviser, naar den sammenlignes med den i Aaret 1840, synes altsaa at hidrøre fra de mindre og smaa Øers dengang lavere Befolkningsstand.

Større er vistnok Forskiellen, hvad Folkemængden angaaer, imellem forud og nu i de til Danmark forhen hørende Provindser hiinsides Sundet. Den Folkemængde, vi ved vor Beregning fandt for Skaane Stift i Aaret 1250, var i det Hele temmelig lav, som Folge af, at Halland, og formodentlig ogsaa Bleking, dengang kun vare meget svagt befolkede. Skaane Stift, med Undtagelse af Bornholm, havde i A. 1250 neppe over 245,000 Indbyggere, hvoraf formodentlig de 200,000 boede i Skaane alene og kun 45,000 i Halland og Bleking. I Aaret 1820 havde Skaane 308,537, Halland 80,163 og Bleking 68,418, altsaa alle tre Provindser tilsammen 457,118 Indbyggere udenfor Stæderne ²⁾. Mere end Halvdelen af denne Tilvæxt falder paa Halland og Bleking. Jeg har ovenfor Side 42 vist, hvorledes Halland i den nyere Tid fik Plads for en større Befolkning, end forhen. Det samme gælder uden Tvivl om Bleking. Men at de to Provindser virkelig fik en saa meget større Befolkning, end de havde havt under dansk Herredømme, maa uden Tvivl anses nærmest som en Folge deraf, at disse smale Kystlande ved Indlemmelsen i Sverrige bleve forenede med deres naturlige Oplande, hvorfra de indtil den Tid havde været adskilte, og derfor snart saae Virkningerne deraf i alle Næringsgrenes Udvidelse, hvilket naturligen maatte hidloffe en større Folkemængde. For Skaanes Befolkning var

¹⁾ Langebek, Scr. R. Dan. VII, 532 sq.

²⁾ Forskells Statistik S. 100.

det uden Tvivl en væsentlig Fordeel, at det ved Indlemmelsen i Sverrige blev det frugtbareste og behageligste Landstykke i dette Rige, hvilket uden Tvivl har foranlediget en Mængde Indvandring fra de andre Provindser, og derved forårsaget en stærkere Forøgelse af Befolkningen, end den, det blotte Overskud af Fødsler kunde give. Men hvad end Aarsagen har været, saa talte Skaane, Halland og Bleking i Aaret 1769 henved 300,000 Indb. udenfor Stæderne, altsaa allerede dengang flere, end vi beregnede for A. 1250, imedens de danske Øer, med 336,541 Landbeboere, til samme Tid endnu langt fra ikke havde gienvundet den tidligere Befolkningsstand. Efter A. 1769 har Folkemængdens Tilvæxt været omtrent eens paa begge Steder.

Ved den her fremsatte Beregning over Folkemængden i det danske Rige i Midten af det 13de Aarhundrede har hidtil kun været Tale om Folkemængden udenfor Stæderne; en naturlig Følge af, at Beregningen var grundet paa Ledingsforpligtelsen, som atter var knyttet til Besiddelsen eller Brugen af Jordelendom. Vistnok havde ogsaa Kiøbstæderne Jorder, men de udgjorde kun en ringe Deel af det Hele¹⁾, og vare i de fleste Tilfælde Stykker af Kronens Almindinger, der vare skienkede Kiøbstæderne af Landets Konger. De benyttedes desuden for Størstedelen kun til Græsning, og vare derfor i Almindelighed vist ikke satte for Leding. Ivertimod synes det endog under Valdemar Seier at have været almindelig Regel, at Kiøbstæderne vare fritagne for Leding, imod at de betalte en vis Sum for Dværsæde²⁾. Dersom man kende denne Sums Størrelse for hver enkelt By, og vidste, hvorledes dens Beløb blev bestemt, saa maatte man formodentlig deraf kunne slutte sig til Byernes Folkemængde.

¹⁾ I Aaret 1385 udgjorde samtlige Kiøbstad-jorder ikke engang 2 pCt. af Danmarks samlede Hartkorn.

²⁾ S. min Afh. de instit. milit. Dan. p. 168—173.

Men Angivelserne i Valdemar den Andens Jordebog ere i denne, som i mange andre Henseender, usfuldstændige¹⁾, og Tarationsmaaden er ingensteds angiven. Kun saa meget kunne vi slutte os til af Jordebogens Angivelser, at vore Riøbstæder dengang kun vare smaa. Thi naar man endog antager, at der for hver bosiddende Familie i Riøbstæderne kun beregnedes 1 Ortug Sølv, den samme Afgift, en Huusmand paa Landet betalte for Qværsæde: saa have Stæder, som Lund, Ribe og Viborg, der vistnok horte til de største i Landet, og hvis Leedingsafgift, 40 Mark Sølv, er betydeligt højere, end de andre Summer, der nævnes, dog hver kun have 960 bosiddende Familier, eller henved 5000 Indbyggere. Aarhus, der betalte 12 Mark Sølv, vilde endog efter denne Beregningsmaade kun have haft 14 til 1500 Indbyggere. Men det er desuagtet sandsynligt, at disse Tal ere for høje²⁾. De danske Riøbstæders Folkemængde i Midten af det 13de Aarhundrede har derfor i det Høieste kun udgjort en Tyvendedeel af Rigets hele Folkemængde, og denne vil altsaa med Tillæg af Stædernes Beboere maaskee kunne anslaaes til 1,550,000 Mennesker.

¹⁾ De Summer, som betalte „pro redemptione expeditionis“, angives kun for 8 Riøbstæder særskilt, nemlig for Viborg, Ribe og Lund 40 Mark Sølv (120 Mark i Penninge), for Ålborg 24 Mark Sølv, for Randers og Horsens 20 Mark S., for Tømmerrup 14 Mark, og for Aarhus 12 Mark Sølv. S. Scr. R. Dan, VII, 519—521. 528.

²⁾ I det ovenfor oftere omtalte Document, der angiver Sjællands og Smaaøernes Skjædsætning i anden Halvdeel af det 13de Aarhundrede, gives ogsaa en Fortegnelse over disse Dels fleste Riøbstæder (Scr. R. Dan. V. 617 sq.) med Tilføielse af en Afgiftssum for hver. Disse Summers Beløb kan maaskee tjene til at give en Forestilling om de anførte Stæders Forhold indbyrdes i Henseende til Størrelse; men en Beregning af deres Folketal kan saa meget mindre grundes derpaa, som man ei engang veed, om de anførte Summer betyde Leedingsafgiften, skøndt dette rigtignok er det Sandsynligste.